

**O wieś polską wolną, niezależną, samorządną
Od PSL do NSZZ RI „Solidarność” (1944–1989)**

2

Przemysław Wójtowicz

**Sytuacja wsi polskiej
i niezależne organizacje chłopskie
w latach 1956–1981**

Materiały edukacyjne dla nauczyciela

**O wieś polską wolną, niezależną, samorządną
Od PSL do NSZZ RI „Solidarność” (1944–1989)**

2

Przemysław Wójtowicz

**Sytuacja wsi polskiej
i niezależne organizacje chłopskie
w latach 1956–1981**

Materiały edukacyjne dla nauczyciela

BYDGOSZCZ – GDAŃSK – WARSZAWA 2020

Recenzenci
dr Agnieszka Łuczak
prof. Tadeusz Wolsza

Redakcja
Anna Równy

Korekta
Anna Kaniewska
Beata Bińko

Projekt graficzny i skład
Małgorzata Podziomek-Kotecka

Druk i oprawa
Drukarnia UNIDRUK
ul. Bronowicka 117
30-121 Kraków

Copyright
Instytut Pamięci Narodowej
Komisja Ścigania Zbrodni
przeciwko Narodowi Polskiemu,
2020

ISBN
978-83-8098-993-1 (druk)
978-83-8098-994-8 (pdf online)

Wydawca dołożył wszelkich starań, aby ustalić nazwiska autorów i właścicieli praw majątkowych zdjęć zamieszczonych w niniejszej publikacji. Osoby, do których nie udało się dotrzeć, prosimy o kontakt.

SPIS TREŚCI

ESEJ HISTORYCZNY

1. Problemy polskiej wsi po Październiku '56	5
2. Pierwsze ogniska niezależnego ruchu chłopskiego	8
3. Trudne początki „zielonej Solidarności”	11
4. Strajki rzeszowsko-ustrzyckie	19

BIBLIOGRAFIA	24
---------------------------	----

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE	26
---------------------------------	----

Nr 1. „Coraz większe braki w dziedzinie mechanizacji rolnictwa”. Fragment opracowania	26
Nr 2. „Fatalne zaopatrzenie wsi”. Fragment opracowania	26
Nr 3. Ustawa z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin	27
Nr 4. Biogram Henryka Bąka z <i>Encyklopedii Solidarności</i>	28
Nr 5. „Niezależne związki zawodowe będą równorzędnym partnerem...”. Fragment artykułu Henryka Bąka z 1977 r.	29
Nr 6. Henryk Bąk i sprawa operacyjnego rozpracowania krypt. „Rolnik Niezależny”. Fragment opracowania	29
Nr 7. Analiza i ocena stanu bezpieczeństwa na odcinku środowiska wiejskiego w województwie bydgoskim dotycząca Niezależnych Samorządnych Związków Zawodowych „Solidarność Chłopska”, 19 lutego 1981 r.	30
Nr 8. Uchwała I Ogólnopolskiego Zjazdu Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników „Solidarność Wiejska” uznająca obronę rolnictwa indywidualnego za główny cel Związku, Warszawa, 14 grudnia 1980 r.	31
Nr 9. List komitetów strajkowych w Rzeszowie i Ustrzykach Dolnych do prezesa Rady Ministrów wyjaśniający przyczyny strajku, Rzeszów-Ustrzyki Dolne, 20 stycznia 1981 r.	32
Nr 10. „Piszę te słowa powodowany troską o dalsze losy Ojczyzny”. List prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do I sekretarza KC PZPR Stanisława Kani, Warszawa, 6 lutego 1981 r.	33
Nr 11. Generał Wojciech Jaruzelski o „Solidarności” rolniczej. Protokół nr 70 z posiedzenia Biura Politycznego KC PZPR, Warszawa, 7 lutego 1981 r.	34
Nr 12. „Uznać chłopskie rolnictwo za trwałą i równoprawny element naszej gospodarki narodowej”. Protokół porozumienia między komisją rządową a komitetem strajkowym w Rzeszowie, 18 lutego 1981 r.	35

WYKAZ SKRÓTÓW	40
----------------------------	----

ESEJ HISTORYCZNY

1. PROBLEMY POLSKIEJ WSI PO PAŹDZIERNIKU '56

Wydarzenia związane z destalinizacją wciąż autorytarnego systemu politycznego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL), których kulminacją było objęcie w październiku 1956 r. funkcji I sekretarza Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (KC PZPR) przez Władysława Gomułkę, wpłynęły również na sytuację panującą na polskiej wsi.

Podczas VIII Plenum Komitetu Centralnego PZPR, trwającego w dniach 19–21 października 1956 r., nowy przywódca skrytykował dotychczasową politykę rolną, zapowiedział też możliwość rozwiązania nierentownych spółdzielni produkcyjnych. Słowa te wywołały natychmiastową i raczej niezamierzoną z punktu widzenia władz reakcję społeczną. Do końca 1956 r. w całym kraju spontanicznie, bez jakiegokolwiek kontroli, chłopci rozwiązyali większość spółdzielni produkcyjnych¹. W czerwcu 1956 r. funkcjonowało ich 10 200, a w grudniu tego roku już tylko 1500².

W ten sposób dokonała się oddolna dekolektywizacja. Z perspektywy wiejskiej było to najważniejsze osiągnięcie tzw. odwilży. Od tego momentu aż do upadku PRL na polskiej wsi utrzymywała się mniej więcej stabilna struktura własności, w której dominowały gospodarstwa indywidualne, zajmujące 80 proc. użytków rolnych. Na sektor państwowy przypadało zaledwie 20 proc. użytków, z czego 15,9 proc. należało do Państwowych Gospodarstw Rolnych (PGR), a reszta do spółdzielni produkcyjnych. Należy podkreślić, że na tle innych państw w bloku socjalistycznym był to ewenement, bo np. na Węgrzech gospodarstwa indywidualne zajmowały zaledwie 2,9 proc. użytków rolnych, a spółdzielnie produkcyjne – 82 proc.; pozostałe 15 proc. należało do PGR. Sektor państwowy obejmował tam aż 97,1 proc. użytków rolnych³. W krótkim okresie odwilży podejmowane były również próby reaktywowania niezależnego ruchu ludowego, które ostatecznie okazały się nieudane⁴.

Odejście od przymusowej kolektywizacji bynajmniej nie oznaczało, że władze przestały faworyzować spółdzielnie produkcyjne i PGR. Te mało wydolne struktury wciąż były mocno dotowane kosztem ograniczonego wsparcia dla rolnictwa indywidualnego, stanowiącego najefektywniejszą formę gospodarowania. Dogmatyzm zasad komunistycznych ciągle brał górę nad zasadami ekonomii. Z tego względu chłopci wciąż byli najbardziej pokrzywdzoną grupą społeczną, traktowaną przez władze po macoszemu. Aż do lat siedemdziesiątych XX w. – jako ostatnia warstwa społeczeństwa polskiego – funkcjonowali poza państwowym systemem opieki zdrowotnej, społecznej i emerytalnej⁵. Do 1971 r. wciąż obejmowały ich kontyngenty obowiązkowych dostaw zbóż, ziemniaków i zwierząt rzeźnych (tych ostatnich nie egzekwowano), choć już nie

¹ M. Szpytma, *Zjednoczone? Stronnictwo? Ludowe? Geneza i historia ZSL ze szczególnym uwzględnieniem okresu stalinowskiego*, „Biuletyn IPN” 2009, nr 10/11, s. 71–79.

² W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1945–1980*, Warszawa 2003, s. 389.

³ *Państwowe Gospodarstwo Rolne* [w:] *Encyklopedia Powszechna PWN*, t. 3, Warszawa 1975, s. 449; *Polska: rolnictwo* [w:] *ibidem*, s. 594; *Węgry: gospodarka* [w:] *Encyklopedia Powszechna PWN*, t. 4, Warszawa 1976, s. 621.

⁴ Por. S. Stępka, *Chłopi wobec wydarzeń politycznych w Polsce (1956–1959)*, Warszawa 1999, s. 70–71.

⁵ Szerzej por. D. Jarosz, *Emeryci w przestrzeni społecznej Polski gomułkowskiej*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 2013, t. 11, s. 67–92; *idem*, *Polityka rentowo-emerytalna i legitymizacja władzy w Polsce (grudzień 1970–1972)*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 2015, t. 13, s. 129–144.

Zbiór ziemniaków w gospodarstwie indywidualnym w gminie Prabuty (powiat kwidziński), 1974 r. (fot. Grażyna Rutkowska, Narodowe Archiwum Cyfrowe [dalej: NAC]).

Mimo tych trudności wielu rolników zdołało postawić domy i budynki gospodarcze na parcelach uzyskanych w wyniku reformy rolnej, często w znacznym oddaleniu od centrum wsi oraz od sąsiadów. Wcześniej zwykle byli zakwaterowani w zabudowaniach popofolwarczych, czyli przerobionych czworakach, pomieszczeniach gospodarczych, a nawet w dworakach. Rodziny mieszkaly w dużym ścisku

Praca przy burakach, Nowodworce (powiat tarnowski), 1979 r. (fot. Grażyna Rutkowska, NAC).

Rodziny mieszkaly w dużym ścisku i fatalnych warunkach sanitarnych. Na własne pola rolnicy musieli docierać furmankami. W tej sytuacji naturalna była potrzeba poprawy jakości życia – rolnicy chcieli zamieszkać „na swoim”. Na polskiej wsi pojawił się wówczas charakterystyczny typ zabudowy rozproszonej, wcześniej niewystępujący. Był to jeden ze skutków ubocznych tejże reformy. [🌸 tekst źródłowy nr 1. „Coraz większe braki w dziedzinie mechanizacji rolnictwa”. Fragment opracowania.](#)

Pierwsza połowa lat siedemdziesiątych XX w. przyniosła wiele zmian, które początkowo sprawiały wrażenie korzystnych. Dostawy obowiązkowe starano się zastąpić systemem dobrowolnej kontraktacji najbardziej potrzebnych produktów rolnych. Miało się to odbywać bezpośrednio

tak drastycznie wygórowane jak w okresie stalinizmu⁶.

W latach sześćdziesiątych XX w. na polskiej wsi panował marazm. Nadal gospodarowano w tradycyjny sposób, bazując na pracy fizycznej całej rodziny. Wciąż podstawowym „narzędziem” pracy pozostawał koń – na dobrą sprawę zmieniło się to dopiero w latach osiemdziesiątych XX w. Z powodu braku wsparcia ze strony państwa dla mechanizacji gospodarstw indywidualnych pogłębiało się ich zapóźnienie technologiczne nie tylko w stosunku do rolnictwa zachodnioeuropejskiego, lecz także w porównaniu z gospodarstwami uspołecznionymi, w których z kolei dochodziło do marnotrawienia środków technicznych⁷.

⁶ M. Szpytma, *Zapomniana partia*, „Tygodnik Powszechny” 2011, nr 34, Dodatek specjalny *Wieś polska 1944–1989*, s. 27.

⁷ A.M. Adamus, *Problemy wsi w Polsce w latach 1956–1980 w świetle listów do władz centralnych*, Warszawa 2017, s. 222–224.

między zainteresowanymi rolnikami a zakładami przetwórczymi sektora rolno-spożywczego, z pominięciem administracji państwowej, np. między cukrownią a plantatorem buraków cukrowych. Taki układ dawał obu stronom wiele korzyści. Dodatkowo cukrownie ułatwiały rolnikom dostęp do materiału siewnego, pozwalały im też odbierać tzw. wysłodki, będące znakomitą paszą dla zwierząt, a wreszcie część płatności wydawały w cukrze, który w dobie permanentnego niedoboru był cenną zdobyczą.

W tym okresie zaczęto też przełamywać zapaść technologiczną, wspierając Spółdzielnie Kółek Rolniczych (SKR). Rozbudowywano w nich bazy maszyn rolniczych, które były wypożyczane także rolnikom indywidualnym. W większości gmin rozbudowano lub zbudowano od podstaw Państwowe Ośrodki Maszynowe (POM), świadczące usługi naprawcze dla rolnictwa. Pozwolono też rolnikom indywidualnym odkupować od PGR i spółdzielni produkcyjnych zużyte maszyny, przede wszystkim ciągniki rolnicze, które wymagały remontu kapitalnego⁸. Z kolei poprzez gminne spółdzielnie (GS) „Samopomocy Chłopskiej” rozpoczęto inwestycje infrastrukturalne – tworzone punkty skupu płodów rolnych, na wsiach budowano świetlice, sklepiki, a nawet bary.

To wszystko stanowiło jednak przyszłościową kroplę w morzu potrzeb. Przy tym mieszkańcy wsi coraz wyraźniej dostrzegali rozdzźwięk między nachalnie lansowanym w środkach masowego przekazu propagandowym obrazem rzekomego dobrobytu a rzeczywistością pełną niedoborów we wszystkich dziedzinach zaopatrzenia. Apropozycja na wsi była znacznie gorsza niż w ośrodkach miejskich – sieć sklepów była rzadsza, w dodatku były one gorzej zaopatrywane w podstawowe produkty spożywcze i gospodarstwa domowego⁹. ❁ **tekst źródłowy nr 2. „Fatalne zaopatrzenie wsi”. Fragment opracowania.**

Ręczny rozładunek buraków z wozu, Hołubia, 1974 r. (fot. Grażyna Rutkowska, NAC).

Rysunek satyryczny ukazujący negatywną rolę Wojewódzkiego Zarządu Kółek Rolniczych na wsi (AIPN By).

⁸ M. Markiewicz, *Modernizacja, której nie było*, „Tygodnik Powszechny” 2011, nr 34, Dodatek specjalny *Wies polska 1944–1989*, s. 28.

⁹ A.M. Adamus, *Problemy wsi w Polsce...*, s. 206–207.

2. PIERWSZE OGNISKA NIEZALEŻNEGO RUCHU CHŁOPSKIEGO

W latach siedemdziesiątych XX w. środki masowego przekazu, zgodnie z obowiązującą propagandą sukcesu, natarczywie lansowały świetlany obraz rzeczywistości PRL. W środowisku wiejskim wizja ta upadła w 1977 r., wraz z wprowadzeniem ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym rolników¹⁰. Pod pozorem przyznania świadczeń tej grupie społecznej ówczesne władze reżimowe wprowadziły szereg obwarowań, które jawnie godziły w zasadę nienaruszalności własności prywatnej. Przepisy tak skonstruowano, żeby sprzyjały przejmowaniu gruntów rolnych przez Skarb Państwa, a utrudniały ich dziedziczenie przez rodzinę. Mogło się to odbywać choćby pod pozorem zalegania ze składkami emerytalnymi¹¹. ❁ **tekst źródłowy nr 3. Ustawa z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin.**

Stało się jasne, że władze nie zaprzestały działań zmierzających do przeprowadzenia zmian w strukturze własności polskiej wsi. Był to rodzaj pełzającej kolektywizacji. Na forum publicznym jako pierwsi problem ten poruszyli działacze Klubu Seniora przy Zjednoczonym Stronnictwie Ludowym (ZSL), czyli reżimowej partii uzależnionej od PZPR. Wywołało to duże poruszenie środowiska wiejskiego.

Pod wpływem ich protestu zagadnieniem tym zainteresowali się przedstawiciele przedsierniowej opozycji politycznej. W Komitecie Obrony Robotników (KOR) sprawami chłopskimi zajmował się Wiesław Kęcik, a w Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela (ROPCiO) – Piotr Typiak. W stosunkowo krótkim czasie, w latach 1978–1979, w środowisku wiejskim zaczęły powstawać niezależne komitety chłopskie. Łącznie utworzono ich pięć we wschodniej i w południowo-wschodniej Polsce. Ich cechą charakterystyczną była ogniskowość występowania i wybitnie lokalny zasięg oddziaływania, mimo iż odnosiły się do problemów natury ogólnopolskiej – wszystkie komitety domagały się zmian w ustawie o reformie emerytalnej. Rozprzestrzenianie się tego ruchu blokował aparat państwowy, przede wszystkim Służba Bezpieczeństwa (SB), założono też totalną blokadę informacyjną¹². Ze względu na oddalenie tych „ognisk zapalnych” od większych skupisk ludności władzy reżimowej łatwo było je izolować, a także zastraszać najaktywniejszych uczestników ruchu.

30 lipca 1978 r. jako pierwszy powstał szesnastoosobowy Tymczasowy Komitet Samoobrony Chłopskiej Ziemi Lubelskiej, utworzony w Ostrówku koło Milejowa. Znaleźli się w nim przedstawiciele kilkunastu wsi z gmin: Milejów, Mełgiew, Puchaczów w ówczesnym województwie lubelskim oraz Woli Korybutowej w województwie chełmskim. Członkami komitetu byli: Piotr Bodzak, Kazimierz Danielczuk, Zbigniew Kosiarski, Stanisław Kura, Jerzy Mazur, Michał Niesyn, Władysław Olender, Edward Paczkowski, Stefan Roczon, Janusz Rożek, Jan Skoczylas, Stanisław Skórka, Władysław Stefański, Jan Tracz, Celina Wojtał, Marta Alina Zabłotna. Odmawiali oni płacenia składek emerytalnych i przeciwstawiali się ich komorniczemu egzekwowaniu. Doraźną formą protestu było wstrzymanie dostaw mleka do zlewni. Z czasem doszły postulaty

¹⁰ DzU 1977, nr 32, poz. 140, Ustawa z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin.

¹¹ Zob. A.W. Kaczorowski, *Niezależny ruch chłopski 1976–1980* [w:] A.W. Kaczorowski, T. Kozłowski, J. Olaszek, „Solidarność” Rolników 1980–1989, Warszawa 2010, s. 9–14.

¹² *Ibidem*.

związane z poprawą zaopatrzenia w węgiel i pozostałe artykuły. Domagano się korekty reformy emerytalnej, a przede wszystkim nowej polityki rolnej. Działalność komitetu została jednak sparaliżowana do końca 1978 r.¹³

Jako drugi powstał Komitet Samoobrony Chłopskiej Ziemi Grójeckiej, utworzony 9 września 1978 r. we wsi Zbrosza Duża przez 22 osoby z trzynastu wsi należących do miejscowej parafii. Liderem grupy był proboszcz ks. Czesław Sadłowski, a do czołowych działaczy należeli: Jerzy Górski, Mirosław Macierzyński, Zdzisław Ostatek, Kazimierz Prykiel, Jerzy Skrzeczyński. Zdecydowanie był to najprężniejszy i najbardziej aktywny spośród wszystkich komitetów chłopskich utworzonych w latach siedemdziesiątych XX w. Oprócz postulatów ogólnospołecznych podnosił także sprawy lokalne i na tym polu osiągnął wiele sukcesów, m.in. doprowadził do powstania nowego sklepu i budowy drogi. Ponadto, co stanowiło ewenement, wydawał własne gazetki: „Niezależny Ruch Chłopski” oraz „Biuletyn Informacyjny”¹⁴.

Jako trzeci powstał Tymczasowy Komitet Niezależnego Związku Zawodowego Rolników, utworzony 10 września 1978 r. we wsi Lisów koło Białobrzegów w województwie radomskim. Współorganizowały go osoby skupione wokół niezależnego pisma „Postęp”, m.in.: Henryk Bąk, Tadeusz Fijałkowski, Henryk Kosut, Jan Kozłowski, Piotr Sęk. Komitet uważał się za reprezentanta nie tylko rolników, lecz także pozostałych warstw ludności wiejskiej: chłoporobotników, pracowników PGR itp. Ze względu na wsparcie intelektualne ze strony Henryka Bąka (w 1958 r. ukończył studia prawnicze na Uniwersytecie Warszawskim, a w 1977 r. – Wydział Elektryczny Politechniki Warszawskiej) sformułowane postulaty były najbardziej konkretne i merytoryczne. Domagano się m.in. opracowania Karty Rolnika oraz kompleksowej modernizacji polskiej wsi¹⁵.

Jako czwarty powstał Komitet Samoobrony Chłopskiej Ziemi Rzeszowskiej, utworzony 12 listopada 1978 r. we wsi Łowisko w gminie Kamień na Podkarpaciu. Czołowymi działaczami byli: Józef Baran, Stanisław Baran, Aniela Kida, Katarzyna Krasoń, Stanisław Krasoń, Józef Łyko, Teofila Łyko, Stanisław Miazga, Józef Rembisz, Maria Sałęga, Jan Wojdyła, Maria Wojdyła, Bolesław Zdeb i Katarzyna Zdeb. Komitet powołano w reakcji na przymusowe wywłaszczenia miejscowych rolników w celu przekazania ich gruntów kółkom rolniczym oraz kary nałożone na opornych. Ta sprawa zjednoczyła

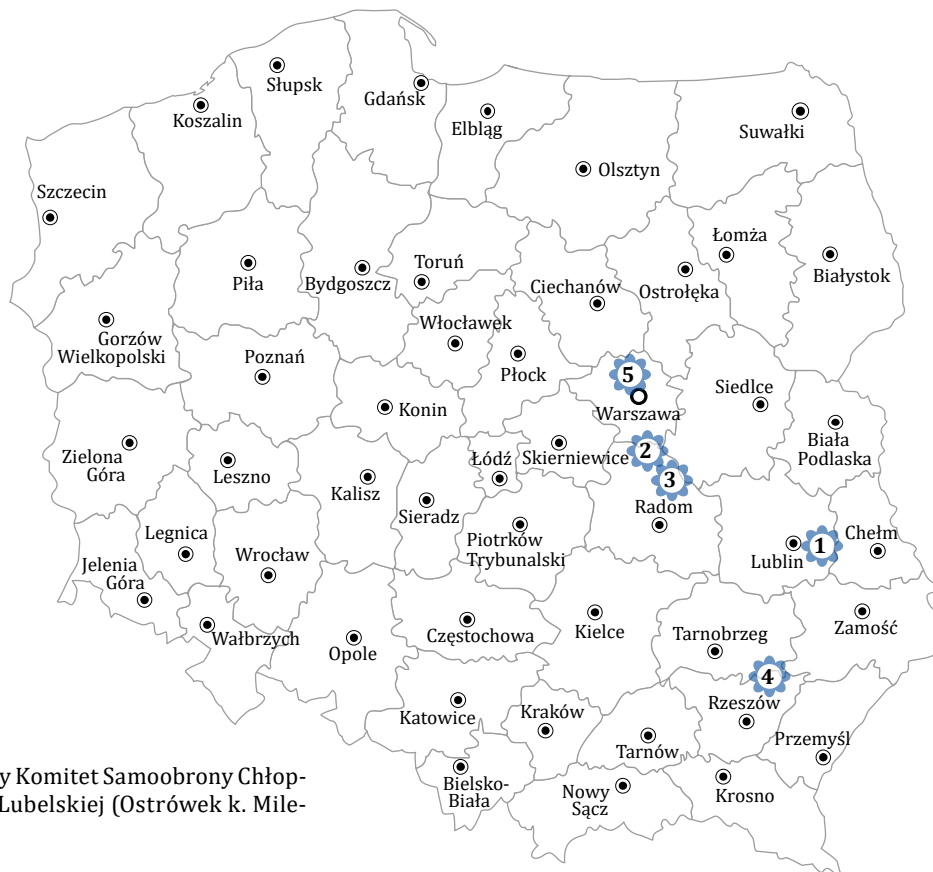
Kościół w Zbroszy Dużej (fot. Ryszard Rzepecki, za: A.W. Kaczorowski, T. Kozłowski, J. Olaszek, „Solidarność” Rolników 1980–1989, Warszawa 2010, s. 16).

¹³ Zob. M. Choma-Jusińska, *Środowiska opozycyjne na Lubelszczyźnie 1975–1980*, Warszawa–Lublin 2009, s. 270–314.

¹⁴ A. Dziurok, *Wojna o wiarę*, „Tygodnik Powszechny” 2011, nr 34, Dodatek specjalny *Wieś polska 1944–1989*, s. 25; T. Kozłowski, J. Olaszek, *Niezależny ruch chłopski w Polsce 1980–1989* [w:] NSZZ „Solidarność” 1980–1989, t. 2: *Ruch społeczny*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010, s. 76.

¹⁵ Zob. G. Łeszczyński, *Zwyczajny bohater. Życie i działalność Henryka Bąka (1930–1998)*, Warszawa 2013, s. 184–214.

Mapa z podziałem administracyjnym Polski sprzed 1999 r. z zaznaczonymi siedzibami największych komitetów chłopskich

1. Tymczasowy Komitet Samoobrony Chłopskiej Ziemi Lubelskiej (Ostrówek k. Milejowa)
2. Komitet Samoobrony Chłopskiej Ziemi Grójeckiej (Zbrosza Duża)
3. Tymczasowy Komitet Niezależnego Związku Zawodowego Rolników (Lisów)
4. Komitet Samoobrony Chłopskiej Ziemi Rzeszowskiej (Łowisko, gm. Kamiień)
5. Ośrodek Myśli Ludowej (Warszawa)

ludzi w działaniu; dopiero w następnej kolejności poruszano kwestie ogólnospołeczne¹⁶.

2 czerwca 1979 r. powstał Ośrodek Myśli Ludowej, mający stanowić ogólnopolską płaszczyznę wymiany idei. Został powołany przez aktywnych działaczy i liderów niezależnego ruchu chłopskiego oraz wspierające go osoby. W ośrodku działali m.in.: Jakub Antoniuk, Michał Jagła,

Wiesław Kęcik, Jan Kozłowski, Zdzisław Ostatek, Stefan Pawłowski, Janusz Rożek, Jan Sikora, Bogumił Studziński, Szczepan Sułek, Piotr Typiak¹⁷.

Nieco inny charakter miały komitety wiejskie, których pierwotnym celem była budowa kościoła, a z czasem dochodziły do tego postulaty natury społecznej. Przykładem mogą być Podlaski Komitet Samoobrony Ludzi Wierzących, utworzony 26 listopada 1978 r., oraz Cisowski Komitet Samoobrony Ludzi Wierzących, powołany pod koniec 1979 r. w województwie kieleckim. Podobna organizacja powstała w tym okresie również w mieście – był to Przemyski Komitet Samoobrony Ludzi Wierzących.

¹⁶ J. Baran, *Komitet Samoobrony Chłopskiej Ziemi Rzeszowskiej*, „Biuletyn IPN” 2009, nr 10/11, s. 147–152; M. Choma-Jusińska, *Komitet Samoobrony Chłopskiej Ziemi Lubelskiej [w:] Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 2, Warszawa 2012, s. 187.

¹⁷ T. Kozłowski, J. Olszerek, *Niezależny ruch chłopski w Polsce...*, s. 76.

Warto odnotować, że znaczącego wsparcia udzielał chłopskim organizacjom Kościół katolicki z prymasem Polski kard. Stefanem Wyszyńskim na czele¹⁸.

Oddolnie zorganizowane niezależne komitety chłopskie, w dużej mierze rozbite na skutek przeciwdziałania władz, dzięki determinacji pojedynczych liderów dotrwały w szczątkowej formie do lata 1980 r. Ogromną rolę w aktywizacji środowiska wiejskiego odegrały gazetki tematyczne publikowane w drugim obiegu przez działaczy opozycji przedsierpniowej w latach 1977–1980. Związani z ROPCiO Piotr Typiak i Bogusław Studziński od końca 1977 r. wydawali miesięcznik „Gospodarz”, a Józef Baran i Wiesław Kęcik z KOR od kwietnia 1979 r. redagowali pismo „Placówka”.

Szczególnie godna uwagi była postawa dawnego działacza Polskiego Stronnictwa Ludowego (z powojennego okresu aktywności politycznej pod przywództwem Stanisława Mikołajczyka) – Henryka Bąka¹⁹. ❁ **tekst źródłowy nr 4. Biogram Henryka Bąka z Encyklopedii Solidarności.** Od lipca 1977 r. redagował on poza cenzurą kwartalnik „Postęp”. Już w pierwszym numerze postulował powstanie niezależnych związków zawodowych, a było to trzy lata przed utworzeniem NSZZ „Solidarność”²⁰. ❁ **tekst źródłowy nr 5. „Niezależne związki zawodowe będą równorzędnym partnerem...” Fragment artykułu Henryka Bąka z 1977 r.** Bąk wydawał również pismo „Rolnik Niezależny”.

Postawa Bąka jest przykładem konsekwentnej, kilkudziesięcioletniej działalności przedstawiciela środowiska chłopskiego na rzecz suwerenności państwa polskiego – począwszy od okresu stalinowskiego, a więc lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX w., poprzez okres „Solidarności”, aż do schyłku Polski Ludowej, czyli do momentu rozpoczęcia transformacji ustrojowej. Jego działalność niepodległościowa była powodem wzmożonej inwigilacji ze strony Służby Bezpieczeństwa²¹. ❁ **tekst źródłowy nr 6. Henryk Bąk i sprawa operacyjnego rozpracowania krypt. „Rolnik Niezależny”. Fragment opracowania.**

3. TRUDNE POCZĄTKI „ZIELONEJ SOLIDARNOŚCI”

Wydarzenia zapoczątkowane strajkiem w Stoczni Gdańskiej w sierpniu 1980 r., uwieńczone utworzeniem NSZZ „Solidarność”, czyli *de facto* niezależnej i opozycyjnej organizacji reprezentującej szeroko rozumiany krąg ludzi pracy, dały impuls do podjęcia podobnych działań również w środowisku wiejskim.

Wbrew pozorom zadanie utworzenia organizacji reprezentującej ludność wiejską było dużo bardziej skomplikowane z kilku istotnych przyczyn. Po pierwsze było to środowisko niejednorodne. Na wsi oprócz rolników indywidualnych żyła bowiem duża grupa robotników rolnych pracujących w sektorze państwowym i spółdzielczym. Ponadto z szeroko pojętą wsią związani byli też pracownicy sektora przemysłu rolno-spożywczego, a także pracownicy szkół oraz uczelni rolniczych, często na co dzień mieszkający w mieście.

Po drugie było to środowisko mocno skonfliktowane – nie tylko wskutek powyższych podziałów, lecz także naleciałości mentalnych, ambicjonalnych i historycznych.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ M. Łątkowska, A. Borowski, *Bąk Henryk [w:] Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 1, Warszawa 2010, s. 35.

²⁰ H. Bąk, *O Niezależnych związkach zawodowych*, „Postęp” 1977, nr 1, s. 6–10.

²¹ G. Łeszczyński, *Zwycząjny bohater...*, s. 196–205.

Niekorzystnie działało też naturalne odizolowanie ośrodków wiejskich, wynikające ze specyfiki pracy na roli. Tworzyły one tysiące „małych ojczyzn”, z ograniczoną możliwością wzajemnego kontaktu, bez telefonów, teleksów i własnej poligrafii, co stanowiło zasadniczą różnicę w stosunku do możliwości robotników w zakładach pracy. Czynniki te sprzyjały także celowym prowokacjom oraz stanowiły podatny grunt dla oddziaływania wrogiej propagandy.

Po trzecie ówczesne władze PRL doskonale zdawały sobie sprawę z powyższych ułomności i prowadziły skuteczną politykę mającą za zadanie utrzymanie tego stanu rzeczy. Przede wszystkim cenzurowano wszelkie próby informowania polskiego społeczeństwa o tworzeniu się niezależnego ruchu na wsi. Ponadto stworzono propagandową przeciwwagę w postaci forsownego wspierania Krajowego Związku Rolników, Kółek i Organizacji Rolniczych (KZRKiOR) jako koncesjonowanej formy związków zawodowych, rzekomo mającej reprezentować interesy środowiska chłopskiego.

Wskutek wymienionych uwarunkowań tworzenie na wsi niezależnej organizacji opozycyjnej przebiegało z dużo większym trudem niż w środowisku robotniczym. W efekcie ogólnopolski związek rolniczy udało się zarejestrować dopiero osiem miesięcy później niż NSZZ „Solidarność”²². **🌸 tekst źródłowy nr 7. Analiza i ocena stanu bezpieczeństwa na odcinku środowiska wiejskiego w województwie bydgoskim dotycząca Niezależnych Samorządnych Związków Zawodowych „Solidarność Chłopska”, 19 lutego 1981 r.**

Impulsem do powstawania niezależnych organizacji chłopskich były wydarzenia tzw. pierwszej „Solidarności”. W sierpniu 1980 r. część środowiska wiejskiego aktywnie wspierała strajkujących robotników, zarówno formalnie, jak i materialnie. Na przykład 18 sierpnia 1980 r. Komitet Samoobrony Chłopskiej Ziemi Grójeckiej zorganizował strajk solidarnościowy z robotnikami, polegający m.in. na wstrzymaniu dostaw mleka i płodów rolnych. Rolnicy ze wsi Stegna koło Elbląga sami założyli komitet strajkowy i wysunęli własne postulaty. Rolnicy z Pomorza Gdańskiego samorzutnie organizowali pomoc żywnościową dla strajkujących zakładów pracy. Taka postawa była stosunkowo powszechna w pozostałych regionach, np. w ówczesnym województwie toruńskim. Bez tej pomocy wielotysięczne strajki okupacyjne w dużych zakładach pracy nie przetrwałyby presji czasu.

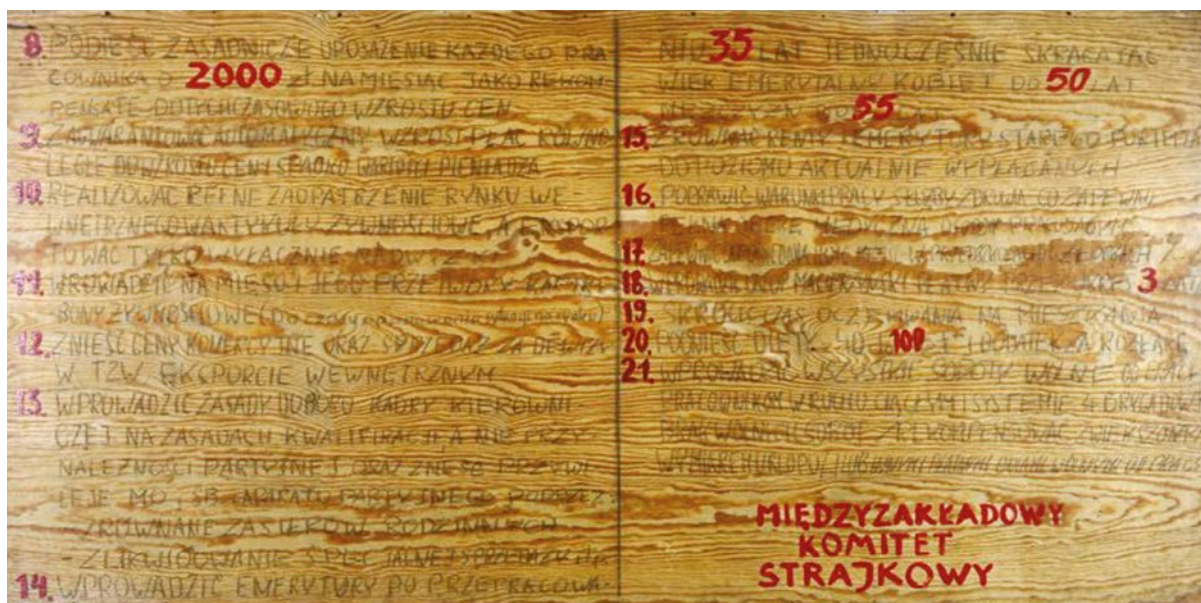
Przyniosło to dwa praktyczne skutki. W podpisanych 31 sierpnia 1980 r. w Gdańsku porozumieniach sierpniowych znalazły się zapisy odnoszące się do środowiska wiejskiego. Traktował o tym np. 10. postulat Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego: „Realizować pełne zaopatrzenie rynku wewnętrznego w artykuły żywnościowe, a eksportować tylko i wyłącznie nadwyżki”²³. Ponadto wśród zwolnionych wówczas więźniów politycznych znaleźli się również dwaj działacze KOR współpracujący z komitetami chłopskimi – Jan Kozłowski i Wiesław Kęćcik.

Co równie istotne, znakomitym wzorcem dla środowiska wiejskiego stała się twarda i konsekwentna postawa robotników, tym bardziej że przyniosła ona zwycięstwo. Był to drugi czynnik, znacznie bardziej brzemienny w skutki dla dalszego rozwoju sytuacji.

²² Por. A.W. Kaczorowski, *30-lecie rejestracji NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność” 1981–2011. Kalendarium Związku*, Warszawa 2011, s. 10–19.

²³ Tekst 21 postulatów zob. np. Z „Solidarnością” do wolności. *Teki edukacyjne IPN. Materiały dla ucznia*, oprac. K. Rembacka, Szczecin–Warszawa 2011, s. 57–58.

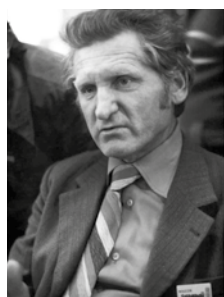
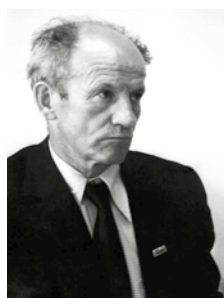
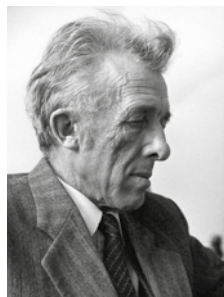
Jesienią 1980 r. „wzorec robotniczy”, polegający na utworzeniu niezależnego związku zawodowego reprezentującego środowisko wiejskie, oddolnie zastosowano w co najmniej kilku miejscach w kraju. Owa „oddolność” była najistotniejszym elementem komplikującym sprawę. Stosunkowo szybko na pierwszy plan wysunęły się trzy główne organizacje, które miały wielkie ambicje mimo co najwyżej ponadregionalnego oddziaływania (nigdy ogólnokrajowego, choć usiłowały sprawiać takie wrażenie). Przede wszystkim każda z nich uważała się za ogólnopolską reprezentację środowiska wiejskiego, choć nieco inaczej definiowanego. Były to: „Solidarność Chłopska”, Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Rolników „Solidarność Wiejska” oraz Samorządny Związek Producentów Rolnych²⁴.

Na początku września 1980 r. zawiązała się pierwsza organizacja, która z czasem przybrała nazwę „Solidarność Chłopska”. 1 września 1980 r. we wsi Makowiec koło Lipna powstał Komitet Założycielski Chłopskiego Związku Zawodowego Ziemi Dobrzyńskiej. 17 września 1980 r. przyjął on nazwę Chłopski Związek Zawodowy Ziemi Dobrzyńskiej i Kujaw, ponieważ matecznik organizacji, czyli województwo włocławskie, obejmował te dwa regiony historyczne. Oddolne powstawanie załączków organizacji w innych województwach (np. Chłopskiego Niezależnego Związku Zawodowego w województwie wałbrzyskim) doprowadziło do kolejnej ewolucji nazwy – zaczęto używać określenia Chłopskie Niezależne Związki Zawodowe.

4 listopada 1980 r. w Gdańsku odbyło się zebranie delegatów reprezentujących siedemnaście z 49 województw. Wyłoniono Krajową Radę Porozumiewawczą Chłopskich Niezależnych Związków Zawodowych (każde województwo miało prawo do jednego reprezentanta), a spośród niej dziewięćosobowe prezydium. W reakcji na decyzję konkurencyjnego związku rolniczego, którego zjazd odbył się w Krakowie (o czym poniżej), ostatecznie przyjęto nazwę „Solidarność Chłopska”.

Jedną z tablic zawierających 21 postulatów – żądań strajkujących załóg – wywieszoną latem 1980 r. na budynku Biura Przepustek Stoczni Gdańskiej. Postulat nr 10 stanowił: „Realizować pełne zaopatrzenie rynku wewnętrznego w artykuły żywnościowe”.

²⁴ Zob. A.W. Kaczorowski, *Ruch solidarnościowy na wsi w roku 1980*, „Biuletyn IPN” 2009, nr 10/11, s. 103–111.

Przywódcy niezależnego ruchu chłopskiego. Od góry: Kamil Matuszewski, Piotr Baumgart, Józef Ślisz, Stanisław Janisz, Janusz Rożek, Marzena i Wiesław Kęcikowie, Jan Kozłowski, Gabriel Janowski (zbiory IPN Delegatura w Bydgoszczy i Ośrodka KARTA).

Do kolejnego, znacznie liczniejszego zjazdu „Solidarności Chłopskiej” doszło 30 listopada 1980 r. w Częstochowie. Zebrali się tam delegaci reprezentujący 27 województw. Ze względu na przynależność do związku „starej gwardii” – często wiekowych działaczy z okresu wojennego i powojennego ruchu ludowego oraz działaczy niepodległościowych – „Solidarność Chłopska” w dużej mierze odwoływała się do tradycji mikołajczykowskiego PSL, nawiązując do doktryny politycznej zwanej agraryzmem²⁵. Swym zasięgiem organizacja obejmowała zachodnią i północną Polskę. Cechą wyróżniającą „Solidarności Chłopskiej” był swoisty dogmatyzm. Do związku mogli należeć wyłącznie rolnicy indywidualni, którzy nie byli członkami żadnych innych organizacji rolniczych. Założycielami, a także czołowymi działaczami byli: Stanisław Janisz (przewodniczący), Wojciech Adamowicz, Roman Bartoszcze, Stanisław Helski, Adam Konopacki, Wojciech Obernikowicz, Michał Niesyn, Wojciech Piwnicki, Wiesław Włusek²⁶.

Działacze komitetów chłopskich i opozycyjnych organizacji rolniczych działających w okresie 1978–1980 w naturalny sposób dążyli do ich przekształcenia w związek zawodowy. Bazą organizacyjną tych środowisk była przedsierniowa opozycja polityczna. W tym środowisku ukształtowała się druga organizacja rolnicza – Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Rolników „Solidarność Wiejska”.

7 września 1980 r. w Warszawie doszło do spotkania przedstawicieli Tymczasowego Komitetu Niezależnego Związku Zawodowego Rolników, Ośrodka Myśli Ludowej oraz niezależnych komitetów chłopskich, na którym ogłoszono powstanie Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników. 21 września 1980 r. zawiązał się Komitet Założycielski, grupujący 42 osoby z trzynastu województw. Początkowo siedzibę Komitetu Założycielskiego oraz punkt konsultacyjny ulokowano w prywatnym mieszkaniu Marzeny i Wiesława Kęcików w Warszawie. Zjazd nowej organizacji odbył się 19 października 1980 r. w Krakowie, gdzie do nazwy dodano określenie „Solidarność Wiejska”²⁷.

Ze względu na kontakty i wzajemną współpracę sięgającą lat siedemdziesiątych XX w., a także z uwagi na bezpośrednie zaangażowanie

²⁵ Agraryzm – doktryna polityczna ukształtowana w XIX w., podkreślająca szczególne znaczenie warstwy chłopskiej w społeczeństwie, gospodarce i polityce.

²⁶ Zob. T. Kozłowski, *Powstanie NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność” 1980–1981* [w:] „Solidarność” Rolników..., s. 33–109.

²⁷ T. Sopol, *Niezależny ruch chłopski „Solidarność” w Polsce południowo-wschodniej w latach 1980–1989*, Przemysł 2000, s. 226.

i pomoc działaczy opozycji przedsierpniowej (np. małżeństwa Kęcików), „Solidarność Wiejska” w dużej mierze była związana ze środowiskiem KOR. Swym zasięgiem obejmowała przede wszystkim Polskę południowo-wschodnią i centralną. Do „Solidarności Wiejskiej” mogli należeć nie tylko rolnicy indywidualni, lecz także chłoporobotnicy i robotnicy rolni z PGR. Przeszkody w członkostwie nie stanowiła również przynależność do innych organizacji, np. ZSL czy kółek rolniczych. Założycielami, a także czołowymi działaczami „Solidarności Wiejskiej” byli: Zdzisław Ostatek (przewodniczący), Jakub Antoniuk, Katarzyna Bielańska, Czesław Bujno, Marek Cała, Tadeusz Fijałkowski, Stefan Górecki, Jan Groth, Jerzy Grzebieniuk, Kazimierz Gumieniak, Konrad Haber, Stanisław Helski, Janusz Jędraszko, Jan Kęcik (ojciec Wiesława), Marzena Kęcik, Wiesław Kęcik, Edward Kolejka, Henryk Kosut, Jan Kozłowski, Stanisław Krasoń, Adam Macierewicz, Mirosław Macierzyński, Marek Milejski, Józef Ołdak, Juliusz Osuchowski, Jadwiga Pawłowska, Franciszek Perlak, Marcin Piotrowski, Kazimierz Prykiel, Bogusław Raczoń, Stefan Raczoń, Janusz Rożek, Marek Sikorski, Jan Skoczylas, Jerzy Skrzeczyński, Maria Szczygielska, Józef Ślisz, Andrzej Wirski, Mieczysław Witowski, Henryk Wojdak, Andrzej Wyszyński, Mieczysław Wyszyński, Sabina Żukowska²⁸. **tekst źródłowy nr 8. Uchwała I Ogólnopolskiego Zjazdu Rolników „Solidarność Wiejska” uznająca obronę rolnictwa indywidualnego za główny cel Związku, Warszawa, 14 grudnia 1980 r.**

Trzecia organizacja rolnicza powstała niewiele później, ale w odróżnieniu od dwóch poprzednich od początku miała stabilną strukturę organizacyjną oraz nazwę – Samorządny Związek Producentów Rolnych (SZPR). Wiązało się to z jej genezą, albowiem została utworzona przez pracowników naukowych, absolwentów i studentów Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego (SGGW) w Warszawie, a więc przez osoby z wyższym wykształceniem, związane z elitarną uczelnią, stanowiące elitę szeroko rozumianego środowiska wiejskiego.

Do zawiązania Komitetu Organizacyjnego doszło 2 października 1980 r., w czasie uroczystej inauguracji roku akademickiego. Cechą wyróżniającą SZPR były pragmatyzm i największa otwartość spośród organizacji rolniczych. Pragmatyzm polegał na świadomym nieubieganiu się o status związku zawodowego, a więc niepodjęciu żadnych prób rejestracji w sądzie. Zabiegano jedynie o status stowarzyszenia społeczno-zawodowego. Organizacja była otwarta na przedstawicieli rozmaitych zawodów związanych z rolnictwem, przemysłem rolno-spożywczym, szkolnictwem rolniczym. Należeli do niej m.in. pogardzani przez rolników indywidualnych tzw. badylarze, czyli dobrze sytuowani właściciele sadów i szklarni, a także specjalistycznych gospodarstw towarowych: pieczarkarze, hodowcy itp. „Solidarność Wiejska” i „Solidarność Chłopska” nie ufały SZPR, uważały tę organizację niemalże za strukturę agenturalną, utworzoną przez władze reżimowe w celu pogłębienia podziałów w środowisku wiejskim. Czołowymi działaczami SZPR byli: Gabriel Janowski (przewodniczący), Józef Brama, Roman Jagieliński, Ryszard Lewandowski, Ludwik Majlert, Leszek Mirkowicz, Jerzy Olejnik, Franciszek Sierhej, Tadeusz Szymańczak, Marian Wiak²⁹.

²⁸ Por. T. Kozłowski, J. Olaszek, *Niezależny ruch chłopski w Polsce...*, s. 78–79.

²⁹ *Ibidem*, s. 79; A.W. Kaczorowski, *30-lecie rejestracji NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność”...*, s. 13.

Tabela 1. Trzy główne nurty w ruchu związkowym na wsi na początku lat osiemdziesiątych XX w.

Nazwa struktury	Przywódca i najważniejsi członkowie
<p>„Solidarność Chłopska”</p>	<p>Stanisław Janisz (przewodniczący) Wojciech Adamowicz Roman Bartoszcze Stanisław Helski Adam Konopacki Michał Niesyn Wojciech Obernikowicz Wojciech Piwnicki Wiesław Włusek</p>
<p>NSZZR „Solidarność Wiejska”</p>	<p>Zdzisław Ostatek (przewodniczący) Jakub Antoniuk Katarzyna Bielańska Czesław Bujno Marek Cała Tadeusz Fijałkowski Stefan Górecki Jan Groth Jerzy Grzebieniuk Kazimierz Gumieniak Konrad Haber Stanisław Helski Janusz Jędraszko Jan Kęcik Marzena Kęcik Wiesław Kęcik Edward Koleja Henryk Kosut Jan Kozłowski Stanisław Krasoń Adam Macierewicz Mirosław Macierzyński Marek Milejski Józef Ołdak Juliusz Osuchowski Jadwiga Pawłowska Franciszek Perlak Marcin Piotrowski Kazimierz Prykiel Bogusław Raczoń Stefan Raczoń Janusz Rożek Marek Sikorski Jan Skoczylas Jerzy Skrzeczyński Maria Szczygielska Józef Ślisz</p>

Nazwa struktury	Przywódca i najważniejsi członkowie
	Andrzej Wirski Mieczysław Witowski Henryk Wojdak Andrzej Wyszyński Mieczysław Wyszyński Sabina Żukowska
Samorządny Związek Producentów Rolnych	Gabriel Janowski (przewodniczący) Józef Brama Roman Jagieliński Ryszard Lewandowski Ludwik Majlert Leszek Mirkowicz Jerzy Olejnik Franciszek Sierhej Tadeusz Szymańczak Marian Wiak
Zjednoczenie: 8–9 III 1981 r. Powstaje: NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność” Przewodniczący: Jan Kułaj Zastępcy: Jan Antoń, Piotr Baumgart, Gabriel Janowski	

Szacuje się, że na początku 1981 r. niezależne organizacje rolnicze skupiały 500–600 tys. członków w 680 gminach (na 2070 gmin ówczesnie istniejących). Choć już 5 grudnia 1980 r. przewodniczący trzech nowych związków: Stanisław Janisz, Zdzisław Ostatek i Gabriel Janowski, wyrazili gotowość podjęcia prac nad wspólnym statutem, mającym w perspektywie doprowadzić do zjednoczenia związkowego ruchu chłopskiego, to nie doszło do utworzenia jednej organizacji reprezentującej ludność wiejską. W stosunkach między ugrupowaniami zapanowała nieufność, a momentami nawet i wrogość³⁰.

Powstanie trzech wzajemnie konkurujących ze sobą organizacji rolniczych znacznie osłabiło ich siłę przebicia podczas negocjacji z przedstawicielami władzy w kwestii uznania i rejestracji niezależnego

Przywódcy związkowego ruchu chłopskiego podczas I Krajowego Ogólnopolskiego Zjazdu NSZZ RI „Solidarność”. Od lewej: Antoni Wojnarowicz, Jan Antoń, Piotr Baumgart, Zdzisław Ostatek, Jan Kułaj (zbiory Ośrodka KARTA/Independent Polish Agency [dalej: IPA], przekazał Józef Lebenbaum).

³⁰ T. Kozłowski, J. Olszsek, *Niezależny ruch chłopski w Polsce...*, s. 80–81.

Manifestacja NSZZR „Solidarność Wiejska” na ul. Elekto-ralnej w Warszawie. Na trans- parencie napis: „Żądamy rejestracji NSZZ Solidarność Wiejska. NSZZ Słupia Jędrze- jowska”, 10 lutego 1981 r. (fot. Lech Ścibor-Rylski zbiory Ośrodka KARTA/IPA, prze- kazał Józef Lebenbaum).

ruchu rolniczego na wzór niezależnego ruchu robotniczego reprezento- wanego przez NSZZ „Solidarność”. Od samego początku władze skrzyę- nie to wykorzystywały. Nominalnie 31 października 1980 r. ówczesny premier PRL Józef Pińkowski zapoczątkował negocjacje z przedstawi- cielami trzech ośrodków, lecz nic konstruktywnego z tego nie wynikało. Można odnieść wrażenie, iż bardziej chodziło o rozpoznanie kierowni- ctwa organizacji. Co więcej, od samego początku torpedowano próby formalnej rejestracji, które od września 1980 r. były podejmowane przez poszczególne ogniwa związków rolniczych. Tymczasem 29 paź- dziernika 1980 r. Sąd Wojewódzki w Warszawie odmówił rejestracji NSZZR „Solidarność Wiejska” oraz dwóm ogniwom „Solidarności Chłopskiej”: wałbrzyskiemu Chłopskiemu Niezależnemu Związkowi Zawodowemu oraz Chłopskiemu Związkowi Zawodowemu Ziemi Dobrzyńskiej i Kujaw. Odczytano to jako ewidentną prowokację ze strony obozu władzy, niemniej jednak „Solidarność Wiejska” postanowiła wnieść odwołanie do Sądu Najwyższego.

Sytuacja zawieszenia trwała przez kolejne tygodnie, co doprowadziło do radykaliza- cji działań środowiska rolników. Zdano sobie wreszcie sprawę, że tylko jawny protest może skłonić władze do realnych negocjacji. Z tego względu rolnicy sięgnęli w końcu po sprawdzoną przez robotników metodę działania – strajk³¹.

Sytuacja zawieszenia trwała przez kolejne tygodnie, co doprowadziło do radykaliza- cji działań środowiska rolników. Zdano sobie wreszcie sprawę, że tylko jawny protest może skłonić władze do realnych negocjacji. Z tego względu rolnicy sięgnęli w końcu po sprawdzoną przez robotników metodę działania – strajk³¹.

³¹ PZPR a „Solidarność” 1980–1981. Tajne dokumenty Biura Politycznego, wstęp. T. Kozłowski, Warszawa 2013, s. 424–431.

4. STRAJKI RZESZOWSKO-USTRZYCKIE

Strajki rzeszowsko-ustrzyckie, które wybuchły zimą na przełomie lat 1980 i 1981 w Polsce południowo-wschodniej, były największym tego typu rolniczym buntem w latach osiemdziesiątych XX w. Lokalny początkowo protest z czasem stał się symbolem rolniczej walki o niezależność, o znaczeniu porównywalnym ze strajkiem w Stoczni Gdańskiej dla robotników³².

Pierwsze ognisko protestu zawiązało się w Ustrzykach Dolnych w ówczesnym województwie krośnieńskim. Konflikt w Bieszczadach między władzą a miejscową ludnością narastał od wielu lat za sprawą intensywnej rozbudowy rządowego ośrodka wypoczynkowego w Arłamowie. Poszkodowaną grupą byli przede wszystkim rolnicy indywidualni, ale także inni mieszkańcy okolicznych wiosek pracujący w leśnictwie, szkolnictwie, spółdzielczości. Ignorując wszelkie sprzeciwy, władze rekwirowały ziemię i zabudowania na potrzeby terenów łowieckich, a dotychczasowych mieszkańców często wysiedlano. Wywłaszczenia odbywały się w ekspresowym tempie, bez możliwości jakiegokolwiek odwołania. Osoby, które usiłowały protestować, były zastraszane przez Służbę Bezpieczeństwa.

Aby wzmocnić siłę oddziaływania, jesienią 1980 r. zawiązała się lokalna Federacja Robotników, Rolników i Innych Grup Zawodowych Bieszczadów NSZZ „Solidarność”. 29 grudnia 1980 r. jej członkowie utworzyli komitet strajkowy i rozpoczęli protest w budynku Urzędu Miasta i Gminy Ustrzyki Dolne. 6 stycznia 1981 r. komitet strajkowy przekształcił się w Ogólnopolski Komitet Strajkowy „Solidarność Wiejska”. Na jego czele stanął Antoni Wojnarowicz. Domagano się przestrzegania prawa przez miejscowe władze, likwidacji rządowego ośrodka w Arłamowie, respektowania porozumień sierpniowych, a także przydzielenia lokalu dla struktur rolniczej „Solidarności”³³.

Drugie ognisko protestu zawiązało się w Rzeszowie. Przedmiotem sporu między władzą a nowo powstałym miejscowym Międzyzakładowym Komitetem Założycielskim NSZZ „Solidarność” był tam podział majątku po rozwiązanych reżimowych związkach zawodowych. 2 stycznia 1981 r. członkowie „Solidarności” rozpoczęli strajk okupacyjny w siedzibie byłej Wojewódzkiej Rady Związków Zawodowych. Do protestu przyłączyli się również działacze NSZZR „Solidarność Wiejska”. 5 stycznia 1981 r. powstał wspólny komitet strajkowy z Janem Ogrodnikiem

Oddziały ZOMO gotowe do interwencji w czasie strajku rolników, Ustrzyki Dolne, 12 stycznia 1981 r. (fot. Lech Ścibor-Rylski, zbiory Ośrodka KARTA/IPA, przekazał Józef Lebenbaum).

Przygotowywanie posiłku podczas strajku okupacyjnego rolników w sali konferencyjnej Urzędu Miasta i Gminy Ustrzyki Dolne, 12 stycznia 1981 r. (fot. Lech Ścibor-Rylski, zbiory Ośrodka KARTA/IPA, przekazał Józef Lebenbaum).

³² Zob. A.W. Kaczorowski, *30-lecie rejestracji NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność”...*, s. 19–31; T. Kozłowski, J. Olaszek, *Niezależny ruch chłopski w Polsce...*, s. 83–94.

³³ Zob. T. Sopol, *Niezależny ruch chłopski „Solidarność”...*, s. 31–66.

Rozmowy komisji rządowej ze strajkującymi rolnikami w sali konferencyjnej Urzędu Miasta i Gminy Ustrzyki Dolne. Przy stole siedzą od lewej: Franciszek Łysyganicz, Wieńczysław Nowacki, Antoni Wojnarowicz; z prawej stoi Henryk Bąk, 6–8 stycznia 1981 r. (fot. Lech Ścibor-Rylski, zbiory Ośrodka KARTA/IPA, przekazał Józef Lebenbaum).

szowa. Podjęto decyzję o współpracy obu protestujących ośrodków. Zapewne aby temu zapobiec, władze polityczne zdecydowały się na interwencję siłową, która 12 stycznia 1981 r. doprowadziła do zdużenia strajku w ustrzyckim urzędzie. Część strajkujących kontynuowała jednak protest po przeniesieniu się do miejscowej siedziby „Solidarności”. Zdecydowanie zaożnigoło to sytuację w Rzeszowie, gdzie również zgromadzono duże siły milicyjne gotowe do interwencji. Z drugiej strony dzięki temu informacja o sytuacji na Podkarpaciu dotarła do całego społeczeństwa, gdyż duże miasto o wiele trudniej odizolować³⁴.

Msza święta odprawiona w sali konferencyjnej Urzędu Miasta i Gminy Ustrzyki Dolne podczas strajku okupacyjnego, początek stycznia 1981 r. (fot. Lech Ścibor-Rylski, zbiory Ośrodka KARTA/IPA, przekazał Józef Lebenbaum).

„Solidarność” Lech Wałęsa. Zakłady pracy podjęły strajki solidarnościowe – początkowo na Podkarpaciu, z czasem również w innych regionach kraju. W dniach 13 i 14 stycznia w Stalowej Woli, Przemyślu i Lubaczowie protestowało osiem zakładów, natomiast 9 lutego strajkowało już czterdzieści zakładów w pięciu województwach. Dzięki stopniowym działaniom lokalnemu protestowi udało się nadać znaczenie ponadregionalne. To stanowiło największy sukces. Początkowo władze nie

na czele. Jego zastępcami zostali Jan Kułaj i Kazimierz Kościak. Domagano się rejestracji rolniczej „Solidarności”, a także zmian w polityce rolnej państwa, m.in. większych inwestycji na wsi, ograniczenia faworyzowania gospodarstw uspołecznionych, lepszego zaopatrzenia w produkty spożywcze i przemysłowe, ułatwionego dostępu do maszyn rolniczych.

9 stycznia 1981 r. do Ustrzyk Dolnych przybyła delegacja z Rze-

✿ tekst źródłowy nr 9. List Komitetów Strajkowych w Rzeszowie i Ustrzykach Dolnych do prezesa Rady Ministrów wyjaśniający przyczyny strajku, Rzeszów–Ustrzyki Dolne, 20 stycznia 1981 r.

Strajkujący rolnicy uzyskali zdecydowane poparcie Krajowej Komisji Porozumiewawczej NSZZ „Solidarność”, a także wsparcie ze strony Kościoła katolickiego³⁵.

Pod koniec stycznia 1981 r. do Rzeszowa przybył przewodniczący NSZZ

³⁴ *Ibidem*, s. 227–228.

³⁵ Zob. A.W. Kaczorowski, *Kościół wobec rolniczej „Solidarności”* [w:] „Solidarność” Rolników..., s. 111–138.

zamierzały podejmować żadnych negocjacji ze strajkującymi ośrodkami albo markowały rozmowy, licząc na zmęczenie protestujących.

Dodatkowym ciosem była decyzja, wydana 10 lutego 1981 r. przez Sąd Najwyższy w Warszawie, podtrzymująca odmowę rejestracji NSZZR. Na nic zdały się wiece poparcia organizowane przez struktury organizacji rolniczych w całym kraju. Działacze uświadomili sobie, że bez zjednoczenia organizacji reprezentujących rolników nie będą mieli szansy na przeforsowanie swoich postulatów. Po wielu miesiącach swarów doszło w końcu do utworzenia platformy porozumienia mającej zjednoczyć wszystkie organizacje³⁶.

13 lutego 1981 r. w Bydgoszczy w trakcie roboczego spotkania przedstawiciele utworzono Krajową Komisję Porozumiewawczą NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność”. Każdy z niezależnych związków oddelegował do niej jednastoosobową reprezentację. Przewodniczącym został Witold Hatka. Do głównych zadań komisji należało: zorganizowanie kongresu zjednoczeniowego, doprowadzenie do rejestracji, a także rozwiązanie sporu wokół strajków rzeszowsko-ustrzyckich. Ruch chłopski cieszył się poparciem ze strony NSZZ „Solidarność” oraz Konferencji Episkopatu Polski z prymasem kard. Stefanem Wyszyńskim na czele³⁷.

☼ tekst źródłowy nr 10. „Piszę te słowa powodowany troską o dalsze losy Ojczyzny”. List prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do I sekretarza KC PZPR Stanisława Kani, Warszawa, 6 lutego 1981 r.

Wskutek wszystkich tych nacisków udało się w końcu przełamać pat negocjacyjny. 17 lutego 1981 r. wznowiono rozmowy między delegacją rolników, wspartą przez przedstawicieli „Solidarności” i Kościoła, a stroną rządową, której przewodniczył wiceminister rolnictwa Andrzej Kacała. Podczas negocjacji szczególnie wyróżnił się Jan Kułaj, co zapewne wpłynęło na jego dalszą karierę. Efektem było podpisanie porozumień traktowanych jako integralna całość – 18 lutego w Rzeszowie, a 20 lutego w Ustrzykach Dolnych. Oznaczało to zakończenie strajków rzeszowsko-ustrzyckich³⁸.

☼ tekst źródłowy nr 11. Generał Wojciech Jaruzelski o „Solidarności” rolniczej. Protokół nr 70 z posiedzenia Biura Politycznego KC PZPR, Warszawa, 7 lutego 1981 r.

Ludzie zgromadzeni przed budynkiem WRZZ na placu Zwycięstwa w Rzeszowie, styczeń–luty 1981 r. (fot. Janusz Witowicz, ze zbiorów Igora Witowicza).

³⁶ Zob. M. Szpytma, *Zielona „Solidarność”. Niezależne związki zawodowe na wsi w latach 1980–1989*, „Biuletyn IPN” 2009, nr 5/6, s. 14–21.

³⁷ „Solidarność” Rolników..., s. 247–249.

³⁸ T. Kozłowski, *Chłopska Solidarność*, „Tygodnik Powszechny” 2011, nr 34, Dodatek specjalny *Wieś polska 1944–1989*, s. 26.

Górale na manifestacji NSZZR „Solidarność Wiejska” przed Sądem Najwyższym. Na transparentach hasła z żądaniami rejestracji związku, Warszawa, 10 lutego 1981 r. (fot. Lech Ścibor-Rylski, zbiory Ośrodka KARTA/IPA, przekazał Józef Lebenbaum).

istotnych spraw z niezależnymi związkami rolniczymi wydawał się taktycznym wybiegiem ekipy władzy³⁹. ❁ **tekst źródłowy nr 12. „Uznać chłopskie rolnictwo za trwały i równoprawny element naszej gospodarki narodowej”. Protokół porozumienia między Komisją Rządową a Komitetem Strajkowym w Rzeszowie 18 lutego 1981 r.**

Niejako w cieniu strajków rzeszowsko-ustrzyckich odbył się drugi protest rolniczy, zorganizowany w dniach 27 stycznia – 10 lutego 1981 r.

Manifestacja „Solidarności Wiejskiej” przed Sądem Najwyższym w Warszawie. Na pierwszym transparentie napis: „Rejestracja NSZZR »Solidarność Wiejska« gwarantem wyżywienia narodu i jego pokoleń”, 10 lutego 1981 r. (fot. Lech Ścibor-Rylski, zbiory Ośrodka KARTA/IPA, przekazał Józef Lebenbaum).

w kościele św. Józefa w Świdnicy w województwie wałbrzyskim. Został on zorganizowany przez okolicznych rolników jako element wywierania presji na władze i przybrał najostrzejszą formę – strajku głodowego. Brało w nim udział piętnaście osób. Najistotniejszy był postulat zakończenia medialnej blokady informacji na temat niezależnego ruchu na wsi, żądano także rejestracji rolniczej „Solidarności”. Strajk głodowy uzyskał wsparcie delegacji rolniczych, które przybywały z całego kraju lub nadsyłały listy poparcia⁴⁰.

Pierwsze miesiące 1981 r., mimo zimowej aury, należały do najgorętszych politycznie okresów w historii polskiej wsi. Choć władza dostrzegała, że środowisko wiejskie znajduje się w stanie wrzenia, udawało jej się skutecznie przeciągać do granic możliwości uznanie polityczne niezależnych organizacji chłopskich. Sytuacji nie ułatwiało skonfliktowanie liderów ruchu chłopskiego. Z tych powodów wspólny związek zawodowy rolników powstał na tyle późno, że nie zdążył okrzepnąć przed wprowadzeniem stanu wojennego.

³⁹ Protokół porozumienia kończącego strajki rzeszowsko-ustrzyckie, <http://www.solidarnosc.rzeszow.org.pl>, dostęp 21 II 2019 r.

⁴⁰ T. Kozłowski, J. Olszerek, *Niezależny ruch chłopski w Polsce...*, s. 88.

Efektorem podpisanych porozumień rzeszowsko-ustrzyckich oraz spotkania w Bydgoszczy było zorganizowanie zjazdu zjednoczeniowego trzech wyżej opisanych organizacji rolniczych. Odbył się on w Poznaniu w dniach 8–9 marca 1981 r.⁴¹ Podjęto na nim decyzję o powstaniu Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników Indywidualnych „Solidarność”, który ostatecznie zarejestrowano 12 maja 1981 r. Przewodniczącym został Jan Kułaj, a jego zastępcami byli: Jan Antoń, Piotr Baumgart, Gabriel Janowski. Stało się to zaledwie na siedem miesięcy przed 13 grudnia „roku pamiętnego”.

Manifestacja NSZZR „Solidarność Wiejska” przed Sądem Najwyższym. Na zdjęciu Lech Wałęsa w kapeluszu góralskim niesiony przez górali, Warszawa, 10 lutego 1981 r. (fot. Lech Ścibor-Rylski, zbiory Ośrodka KARTA/IPA, przekazał Józef Lebenbaum).

Strajk rolników w siedzibie byłej Wojewódzkiej Rady Związków Zawodowych w Rzeszowie, styczeń 1981 r. Górne zdjęcie przedstawia procesyjne przejście do kościoła farnego po zakończeniu strajku. Na dolnym zdjęciu Jan Kułaj i N.N. stoją z krzyżem przed siedzibą WRZZ (fot. Janusz Witowicz, ze zbiorów Igora Witowicza).

⁴¹ W tym miejscu warto podkreślić, że o NSZZ RI „Solidarność” możemy mówić dopiero od momentu zjednoczenia, czyli od marca 1981 r. Wcześniej był NSZZR i inne odłamy rolnicze.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

„Postęp” 1977, nr 1.

Protokół nr 70 z posiedzenia Biura Politycznego KC PZPR, Warszawa, 7 lutego 1981 r.

[w:] *PZPR a „Solidarność” 1980–1981. Tajne dokumenty Biura Politycznego*, wstęp T. Kozłowski, Warszawa 2013, s. 424–431.

Protokół porozumienia kończącego strajki rzeszowsko-ustrzyckie, <http://www.solidarnosc.rzeszow.org.pl>, [dostęp 21 II 2019 r.].

PZPR a „Solidarność” 1980–1981. Tajne dokumenty Biura Politycznego, wstęp T. Kozłowski, Warszawa 2013.

Ustawa z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin, DzU 1977, nr 32, poz. 140.

OPRACOWANIA

Adamus A.M., *Problemy wsi w Polsce w latach 1956–1980 w świetle listów do władz centralnych*, Warszawa 2017.

Baran J., *Komitet Samoobrony Chłopskiej Ziemi Rzeszowskiej*, „Biuletyn IPN” 2009, nr 10/11.

Choma-Jusińska M., *Środowiska opozycyjne na Lubelszczyźnie 1975–1980*, Warszawa–Lublin 2009.

Dziurok A., *Wojna o wiarę*, „Tygodnik Powszechny” 2011, nr 34, Dodatek specjalny *Wieś polska 1944–1989*.

Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989, t. 1, Warszawa 2010.

Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989, t. 2, Warszawa 2012.

Jarosz D., *Emerycy w przestrzeni społecznej Polski gomułkowskiej*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 2013, t. 11.

Jarosz D., *Polityka rentowo-emerytalna i legitymizacja władzy w Polsce (grudzień 1970–1972)*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 2015, t. 13.

Kaczorowski A.W., *30-lecie rejestracji NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność” 1981–2011. Kalendarium Związku*, Warszawa 2011.

Kaczorowski A.W., *Kościół wobec rolniczej „Solidarności”* [w:] A.W. Kaczorowski, T. Kozłowski, J. Olaszek, „*Solidarność*” Rolników 1980–1989, Warszawa 2010.

Kaczorowski A.W., *Niezależny ruch chłopski 1976–1980* [w:] A.W. Kaczorowski, T. Kozłowski, J. Olaszek, „*Solidarność*” Rolników 1980–1989, Warszawa 2010.

Kaczorowski A.W., *Ruch solidarnościowy na wsi w roku 1980*, „Biuletyn IPN” 2009, nr 10/11.

Kaczorowski A.W., Kozłowski T., Olaszek J., „*Solidarność*” Rolników 1980–1989, Warszawa 2010.

Kozłowski T., *Chłopska Solidarność*, „Tygodnik Powszechny” 2011, nr 34, Dodatek specjalny *Wieś polska 1944–1989*.

Kozłowski T., *Powstanie NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność” 1980–1981* [w:] A.W. Kaczorowski, T. Kozłowski, J. Olaszek, „*Solidarność*” Rolników 1980–1989, Warszawa 2010.

- Kozłowski T., Olaszek J., *Niezależny ruch chłopski w Polsce 1980–1989* [w:] NSZZ „Solidarność” 1980–1989, t. 2: *Ruch społeczny*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010.
- Łątkowska M., Borowski A., *Bąk Henryk* [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 1, Warszawa 2010.
- Łeszczyński G., *Zwyczajny bohater. Życie i działalność Henryka Bąka (1930–1998)*, Warszawa 2013.
- Markiewicz M., *Modernizacja, której nie było*, „Tygodnik Powszechny” 2011, nr 34, Dodatek specjalny *Wieś polska 1944–1989*.
- Roszkowski W., *Najnowsza historia Polski 1945–1980*, Warszawa 2003.
- Sopel T., *Niezależny ruch chłopski „Solidarność” w Polsce południowo-wschodniej w latach 1980–1989*, Przemyśl 2000.
- Stępka S., *Chłopi wobec wydarzeń politycznych w Polsce (1956–1959)*, Warszawa 1999.
- Szpytma M., *Zapomniana partia*, „Tygodnik Powszechny” 2011, nr 34, Dodatek specjalny *Wieś polska 1944–1989*.
- Szpytma M., *Zielona „Solidarność”. Niezależne związki zawodowe na wsi w latach 1980–1989*, „Biuletyn IPN” 2009, nr 5/6.
- Szpytma M., *Zjednoczone? Stronnictwo? Ludowe? Geneza i historia ZSL ze szczególnym uwzględnieniem okresu stalinowskiego*, „Biuletyn IPN” 2009, nr 10/11.
- Z „Solidarnością” do wolności. *Teki edukacyjne IPN. Materiały dla ucznia*, oprac. K. Rembacka, Szczecin–Warszawa 2011.

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

Nr 1

„Coraz większe braki w dziedzinie mechanizacji rolnictwa”. Fragment opracowania

Analiza listów wskazuje, że na rynku wiejskim często poszukiwano kosiarek, snopowiązałek, siewników oraz kopaczek rolnych. Korespondenci utyskiwali na brak możliwości zakupu podstawowych narzędzi rolniczych, jak: pilnika, siekiery, piły czy wideł. Narzekano także na niedobory sznurka do snopowiązałki. [...]

W listach z 1971 r. postulowano wolną sprzedaż ciągników i zestawów maszynowych gospodarstwom indywidualnym (przed 1971 r. nie było to możliwe). Dla poparcia swoich starań rolnicy wskazywali na osiągnięcia produkcyjne swoich gospodarstw oraz opisywali wytyczone cele, które zamierzali realizować. Podkreślali, że brak własnego ciągnika uniemożliwiał rozwój gospodarstwa. [...]

Wraz z postępem technicznym ujawniały się coraz większe braki w dziedzinie mechanizacji rolnictwa. Chłopów gospodarujących indywidualnie niepokoiło złe zaopatrzenie wsi w urządzenia do produkcji rolnej, szczególnie w ciągniki. Narzekano na brak możliwości zakupu drobnych narzędzi, maszyn, agregatów przedsiębirych, przetrząsaczy i dmuchaw do siana. W 1975 r. w listach utyskiwano na brak: wiązałek ciągnikowych, snopowiązałek, młocarni, kopaczek, rozdrabniaczy, dmuchaw, parników elektrycznych oraz kosiarek. Na tym przykładzie widać zmianę polityki rolnej, gdyż tego typu żądania nie pojawiały się w latach sześćdziesiątych. Mechanizacja rolnictwa miała się bowiem odbywać głównie dzięki pomocy kółek rolniczych. W materiale sprawozdawczym B[iura] L[istów] i I[nspekcji] K[omitetu] C[entralnego] PZPR podkreślono, że „dużo niezadowolonia wywoływały permanentne braki niektórych środków produkcji”.

Źródło: Anna M. Adamus, *Problemy wsi w Polsce w latach 1956–1980 w świetle listów do władz centralnych*, Warszawa 2017, s. 222–224.

Nr 2

„Fatalne zaopatrzenie wsi”. Fragment opracowania

Każdego roku listy napływające w okresie żniw zawierały niepokojące informacje na temat złego zaopatrzenia w podstawowe artykuły żywnościowe i nieregularnych dostaw. Charakter pracy w gospodarstwie rolnym, szczególnie czynności wymagające zaangażowania od świtu do zmierzchu, uniemożliwiał wyczekiwanie w wielogodzinnych kolejkach, a w efekcie nabycie potrzebnych towarów. Permanentne zmaganie się z niedoborem produktów zniechęcało młodzież do pozostania na wsi.

W 1967 r. Urszula K., uczennica VIII klasy szkoły podstawowej z Wereszczyna (woj. lubelskie), skarżyła się w liście do Polskiego Radia: „Ani chleba, ani słoniny lub smalcu, i z czegoż ten rolnik ma żyć i pracować”. Jeśli wierzyć tej opinii, „upośledzonej w przydziałach”, „grzecznej i spokojnej prowincji” brakowało prawie wszystkiego. Trudności te omawiano w środkach masowego przekazu oraz wielu krytycznych notatkach prasowych.

Autorzy jednej z audycji „Biuro Listów Polskiego Radia odpowiada” odnieśli się do tej kwestii w 1971 r.: „Nie ma dnia, aby w prasie, radiu, telewizji nie zwracano krytycznej uwagi na niedostatki w pracy wiejskiego handlu, na braki w zaopatrzeniu, na nieprzestrzeganie godzin otwarcia sklepów, na niechlujstwo i niedyscyplinowanie sprzedawców”. Jednym z powodów poruszania na falach eteru tematu zaopatrzenia

wsi był duży napływ listów do Polskiego Radia dotyczących tego zagadnienia. Przedstawiciele gminy Lelów (woj. częstochowski) – „chłopi z dziada pradziada” – tak pięć lat później opisywali rzeczywistość: „W naszych sklepach – nie będę już pisał – oprócz octu nie ma nic. Konia z rzędem temu, kto kupi legalnie paczkę zapalek. Do czego doszliśmy po tylu latach”. Warto zauważyć, że z wyjaśnień otrzymywanych przez biura listów terenowych organów handlu jednoznacznie wynikało, że większość narzekań na ten wycinek rzeczywistości była uzasadniona. Potwierdzały to analizy zachowanych listów przeprowadzane w poszczególnych instytucjach. Powszechnie również twierdzono, że fatalne zaopatrzenie wsi w czasie żniw miało negatywny wpływ na efektywność pracy rolników.

Źródło: Anna M. Adamus, *Problemy wsi w Polsce w latach 1956–1980 w świetle listów do władz centralnych*, Warszawa 2017, s. 206–207.

Nr 3

Ustawa z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin

[...]

Zaopatrzenie emerytalne

Art. 1.

Zaopatrzenie emerytalne określone ustawą obejmuje rolników, którzy wytwarzają w prowadzonych przez siebie gospodarstwach rolnych produkty rolne, sprzedają je jednostkom gospodarki uspołecznionej i spełniają inne warunki przewidziane w ustawie, a także członków ich rodzin.

Art. 2.

1. Emerytura przysługuje rolnikowi, który spełnia łącznie następujące warunki:

1) osiągnął wiek: 65 lat mężczyzna i 60 lat kobieta, a jeżeli jest kombatantem – 60 lat mężczyzna i 55 lat kobieta,

2) wytwarzał w prowadzonym gospodarstwie rolnym i sprzedawał jednostkom gospodarki uspołecznionej produkty rolne o wartości nie mniejszej niż 15 000 zł rocznie, przez okres co najmniej 25 lat mężczyzna i 20 lat kobieta, w tym nieprzerwanie przez ostatnie 5 lat prowadzenia gospodarstwa rolnego przed jego przekazaniem następcy lub Państwu; do okresów tych zalicza się również lata, w których wartość sprzedanych produktów była niższa, jeśli spowodowane to było klęską żywiołową, wypadkiem losowym lub innymi okolicznościami niezawinionymi przez rolnika,

3) opłacał składki na Fundusz Emerytalny Rolników,

4) przekazał następcy lub Państwu gospodarstwo rolne, którego wartość nie uległa obniżeniu w okresie ostatnich 5 lat prowadzenia gospodarstwa przed jego przekazaniem, chyba że obniżenie wartości gospodarstwa nastąpiło z przyczyn niezawinionych przez rolnika.

2. Warunki określone w ust. 1 pkt 2 nie są wymagane, jeżeli rolnik przekazał Państwu gospodarstwo rolne, które prowadził nieprzerwanie co najmniej przez ostatnie 5 lat przed jego przekazaniem.

[...]

Źródło: Dziennik Ustaw 1977, nr 32, poz. 140, Ustawa z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin.

Nr 4

Biogram Henryka Bąka z *Encyklopedii Solidarności*

Henryk Bąk, ur. 19 XI 1930 w Lisowie k. Grójca, zm. 29 VIII 1998 tamże. Absolwent Uniwersytetu Warszawskiego, Wydział Prawa (1958), i Politechniki Warszawskiej, Wydział Elektryczny (1977).

Jako uczeń LO członek ZMW RP Wici. W 1947 uczestnik akcji przedwyborczej PSL. W 1948 założyciel tajnej organizacji polityczno-wojskowej Obrona Konspiracyjna PSL, nast[ępnie] przemianowanej na Polską Szturmówkę Chłopską, w której skład wchodził młodzi rolnicy z Grójeczczyzny i studenci UW. 1 V 1952 aresztowany, torturowany w grójeckim UB, 15 VI 1953 skazany wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Warszawie na karę śmierci, 15 IX zamienioną przez Najwyższy Sąd Wojskowy na karę dożywocia, więziony w Z[akładzie] K[arnym] we Wronkach i Rawiczu, w wyniku amnestii w 1956 karę zmniejszono do 10 lat, 31 VII 1957 warunkowo zwolniony. Pracownik spółdzielczości ogrodniczej, przedsiębiorstw instalacji elektrycznych, m.in. do 1986 w Elektromontażu, 1986–1991 w Pollenie-Urodzie. W 1976 doradca prawny robotników z Ursusa, od 1977 wydawca pism niezależnych „Postęp” i „Rolnik Niezależny”, 10 IX 1978 współzałożyciel (z Tadeuszem Fijałkowskim, Henrykiem Kossutem [właśc. Kosutem], Janem Kozłowskim, Piotrem Sękiem) Tymczasowego Komitetu Niezależnego Z[wiązku] Z[awodowego] Rolników. Wielokrotnie zatrzymywany na 48 godz., poddawany rewizjom, ukarany przez kolegium ds. wykroczeń za organizację spotkań N[iezależnego] Z[wiązku] Z[awodowego] R[olników].

W VIII 1980 uczestnik strajku w Stoczni Gdańskiej im. Lenina, od IX współorganizator Komitetu Założycielskiego NSZZ Rolników (od X NSZZ Rolników Solidarność Wiejska), autor statutu. 14 XII 1980 współorganizator I Ogólnopolskiego Zjazdu NSZZ Rolników Solidarność Wiejska w gmachu P[olitechniki] W[arszawskiej]; od 29 XII uczestnik strajku okupacyjnego rolników w Urzędzie Miasta i Gminy w Ustrzykach Dolnych, m.in. o rejestrację Solidarności Wiejskiej, członek Prezydium K[omitetu] S[trajkowego]. Nie uznał wyników zjazdu zjednoczeniowego zw[iazku] zaw[odowego] rolników w Poznaniu (8–9 III 1981), doprowadził do rejestracji NSZZ Rolników Solidarność Wiejska bez wpisu w statucie o przewodniej roli PZPR (19 XI 1981). Od X 1980 w składzie Komisji Koordynacyjnej Budownictwa M[iędzyzakładowego] K[omitetu] Z[ałożycielskiego] „S[olidarności]” Mazowsze, następnie Z[arządzie] R[egionu]; w VI 1981 delegat (z Elektromontażu) na I W[alny] Z[jazd] D[elegatów] Regionu Mazowsze, członek Z[arządu] R[egionu], delegat na I K[rajowy] Z[jazd] D[elegatów]. 13 XII 1981 internowany w Ośrodku Odosobnienia w Warszawie-Białołęce, Załężu k. Rzeszowa i Uhercach, zwolniony w X 1982. Działacz podziemnej Solidarności Wiejskiej; współorganizator druku (z Tadeuszem Markiewiczem) chłopskich pism podziemnych, autor w tychże. W 1988 odtwarzał struktury PSL, od III 1988 redaktor „Gazety Ludowej”.

W 1989 wiceprezes P[olskiego] S[tronnictwa] L[udowego] tzw. wilanowskiego. Kandydat niezależny do Senatu z woj. radomskiego w wyborach parlamentarnych 4 VI 1989. Od 1990 w K[omitecie] O[bywatelskim] przy Przewodniczącym „S[olidarności]” L[echu] Wałęsie, współorganizator PSL Mikołajczykowskiego, 1992–1993 w PSL-Porozumienie Ludowe, od 1998 w Mikołajczykowskim PSL-Niepodległość. 1991–1993 poseł RP z listy Komitetu Porozumienie Ludowe, wicemarszałek Sejmu. Od 1992 członek Związku Więźniów Politycznych Okresu Stalinowskiego oraz Związku Więźniów Politycznych Skazanych na Karę Śmierci.

Odznaczony pośmiertnie Krzyżem Wielkim Orderu Odrodzenia Polski (2006).

Od 24 VII 1978 rozpracowywany przez KS MO/SUSW w Warszawie w ramach SOS/SOR/KE krypt. „Chłopek”.

Mirosława Łątkowska, Adam Borowski

Źródło: Mirosława Łątkowska, Adam Borowski, *Bąk Henryk [w:] Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 1, Warszawa 2010, s. 35.

Nr 5

„Niezależne związki zawodowe będą równorzędnym partnerem...”. Fragment artykułu Henryka Bąka z 1977 r.

Niezależne związki zawodowe będą równorzędnym partnerem do rozmów i współdziałania. Dają one gwarancję, że podpisane przez nie porozumienia zostaną wcielone w życie przez ludzi pracy. Jakie drogi prowadzą do niezależności? Dróg jest wiele. [...] Chyba m.in. odbywać się to będzie poprzez stopniowe uniezależnianie się od obecnych i jednocześnie tworzenie się, początkowo okresowych, różnych komitetów, komisji czy zespołów robotniczych. Będą one zbiorowo stawiać problemy wobec administracji przedsiębiorstw i partii bądź same rozwiązywać niektóre problemy wynikające z konfliktów, które dotyczą większych grup pracowniczych. Może w ten sposób będą się tworzyć zręby niezależnych związków zawodowych, co jednocześnie będzie przyspieszać proces osiągnięcia niezależności przez istniejące związki zawodowe.

Źródło: Henryk Bąk, *O niezależnych związkach zawodowych*, „Postęp” 1977, nr 1, s. 6–10.

Nr 6

Henryk Bąk i sprawa operacyjnego rozpracowania krypt. „Rolnik Niezależny”. Fragment opracowania

W związku z kolportażem „Rolnika Niezależnego” na terenie Warszawy i województwa radomskiego Henryk Bąk stał się figurantem nowej sprawy – tym razem operacyjnego rozpracowania krypt. „Rolnik Niezależny”, prowadzonej przez Wydział III [Służby Bezpieczeństwa] Komendy Wojewódzkiej MO w Radomiu od 31 stycznia 1979 do 18 kwietnia 1980 r. W jej ramach zorganizowano rozbudowaną sieć agentury, spośród której z pseudonimu znani są m.in. tajni współpracownicy: „Dąb”, „Maj”, „Boniecki”, „Zbyszek”, „Grzegorz”, kontakty operacyjne: „RH”, „LL”. Bezpieka zobowiązała swych informatorów nie tylko do obserwacji „figurantów”, w tym na obszarze województwa radomskiego szczególnie Bąka, ale także do przekazywania poszczególnych numerów pisma. Aby łatwiej zdobyć egzemplarze, zobligowano agenturę do stosowania różnego rodzaju podstępów i prowokacji względem redakcji i osób kolportujących biuletyn. [...]

Jeśli agenturze z jakiegoś powodu – np. ze względu na przestrzeganie przez członków redakcji zasady konspiracji przy kolportażu – nie udało się otrzymać większej partii egzemplarzy (czego domagała się SB), wówczas uciekano się do podstępu i szantażu. Oto przykład dostarczony przez wspomnianego TW ps. „Maj”, będącego zresztą członkiem T[ymczasowego] K[omitetu] NZZR: „W dniu 7 VIII 1979 r. TW wspólnie z żoną udał się do Wodzicznej k. Mogielnicy, którędy przechodziła pielgrzymka warszawska do Częstochowy. Przyglądając się tej przechodzącej pielgrzymce, zauważył w niej Henryka Bąka, który wraz z córką w niej uczestniczył. W związku z tym wywołał z tej pielgrzymki Bąka i przeprowadził z nim dłuższą rozmowę. W trakcie tej rozmowy TW zgodnie ze zleconym mu zadaniem, udając zdenerwowanie, zwrócił się z pretensjami do Bąka, że przekazuje całą przywożoną prasę Henrykowi Kossutowi [takiej pisowni nazwiska użyto w dokumencie, właśc. Henryk Kosut], który zamiast rozdać ją wśród ludzi, przetrzymuje ją w domu, po czym przyjeżdża milicja i zabiera wszystko w trakcie przeszukania – rewizji. A jego, tzn. TW, ludzie pytają, czy nie ma »gazetek«, gdyż chcieliby poczytać, a on [...] chciałby nawet ludziom dać do poczytania, lecz jak może dać, skoro nic nie otrzymuje, a [...] Bąk wszystko przekazuje Kossutowi. Następnie TW zwrócił się wprost do Bąka słowami: »Słuchaj Heniek, albo ja się liczę cokolwiek w tym komitecie, albo nie, bo o ile się nie liczę, to mogę wystąpić«. Bąk, chcąc uspokoić TW, przyrzekł w najbliższym czasie dostarczyć TW partię czasopism, które przywiezie z Warszawy, aby rozprowadził je wśród mieszkańców Lisewa [tak w dokumencie, właśc. Lisowo] i okolicy. W związku z tym, że pielgrzymka szła dalej, Bąkowi się spieszyło i na tym rozmowa się zakończyła”.

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

Dalej czytamy: „W niedzielę, tj. dnia 12 VIII 1979 r., przyjechał do TW Dariusz Bąk – bratanek H[enryka] Bąka, który przywiózł z polecenia stryja paczkę »gazetek«, aby je TW rozprosił wśród znajomych. TW przyjął paczkę, informując D[ariusza] Bąka, aby powiadomił stryja, że »gazetki« te niezwłocznie rozprosi wśród swoich znajomych. Jak się zorientował TW po rozpakowaniu tej paczki, znajdują się w niej egz[emplarze] »Postępu« nr 8 i »R[olnika] N[iezależnego]« nr 4 i 6, lecz ile tego jest, TW nie przeliczył. Zatrzymał sobie tylko po trzy egz[emplarze] każdego numeru dla wykazania przed Bąkiem i pozostałymi, że faktycznie prowadzi on kolportaż dostarczanych mu przez Bąka »gazetek«. Paczkę z egz[emplarzami] »Postępu« i »Rolnika Niezależnego« TW przekazał mi [tzn. funkcjonariuszowi Służby Bezpieczeństwa] w trakcie spotkania”.

Źródło: Grzegorz Łeszczyński, *Zwyczajny bohater. Życie i działalność Henryka Bąka (1930–1998)*, Warszawa 2013, s. 196–199.

Nr 7

Analiza i ocena stanu bezpieczeństwa na odcinku środowiska wiejskiego w województwie bydgoskim dotycząca Niezależnych Samorządnych Związków Zawodowych „Solidarność Chłopska”, 19 lutego 1981 r.

Bydgoszcz, dnia 19 lutego 1981 r.

Tajne spec[jalnego] znaczenia
Egzemplarz pojed[ynczy]

Analiza i ocena stanu bezpieczeństwa na odcinku środowiska wiejskiego w woj[ewództwie] bydgoskim dot[ycząca] Niezależnych Samorządnych Związków Zawodowych „Solidarność Chłopska”.

[...]

Praca operacyjna na odcinku środowiska wiejskiego oparta jest przede wszystkim na osobowych źródłach informacji wykorzystywanych w sprawie obiektowej krypt[onim] „Rolnictwo” prowadzonej na Wojewódzki Kompleks Gospodarki Żywnościowej, co w aktualnej sytuacji nie pozwala na pełne rozpoznanie środowiska wiejskiego. W związku z powyższym istnieje pilna potrzeba pozyskiwania nowych osobowych źródeł informacji ze środowiska wiejskiego z rejonów, które są najbardziej zagrożone. Poza osobowymi źródłami informacji w środowisku wiejskim, a w szczególności odnośnie do kontroli i działalności Wojewódzkiego Komitetu Założycielskiego NSZZ „Solidarność Chłopska”, wykorzystywane są środki techniki operacyjnej.

Prognozowanie

Na podstawie posiadanych przez nas materiałów i informacji operacyjnych o stanie bezpieczeństwa w środowisku wiejskim przewiduje się, że w 1981 roku wśród członków NSZZ „Solidarność Chłopska” i przy ich udziale mogą zaistnieć następujące fakty:

- przenikanie osób związanych z działalnością grup antysocjalistycznych do „Solidarności Chłopskiej”,
- uaktywnienie się byłych działaczy i członków Polskiego Stronnictwa Ludowego zamieszkałych na terenach wiejskich, którzy mogą spowodować groźbę powstania na wsi nowej organizacji politycznej,
- propagowanie wrogich poglądów i działalności skierowanej przeciwko linii politycznej partii i Rządu oraz ustrojowi socjalistycznemu,
- próby szkalowania przez NSZZ „Solidarność Chłopska” zasłużonych działaczy partyjnych i związkowych,

- kolportowania w formie komunikatów, oświadczeń, ulotek o treści skierowanej przeciwko ustrojowi socjalistycznemu, ekipie rządowej i partyjnej w celu podtrzymania w kraju sytuacji napięcia i konfliktów,
- organizowanie nielegalnych wieców i manifestacji oraz głódówek i strajków okupacyjnych gmachów urzędów i instytucji państwowych, które mogą doprowadzić do zakłócenia ładu, porządku i bezpieczeństwa publicznego w niektórych miejscowościach, a nawet w całym województwie.

Kierunki działania

W związku z przewidywanymi zagrożeniami praca operacyjna będzie skoncentrowana na następujących kierunkach:

- pełne rozpoznanie, jakie faktycznie związki i organizacje powstały i działają na tut[ejszym] terenie w ramach „Solidarności Chłopskiej” (jakie zamierzają się dalej tworzyć), czas, miejsce i okoliczności powstania, założenia ideowo-programowe, cel i zadania, środki do ich realizacji, główni inspiratorzy i czołowi działacze, prasa chłopska, powiązania i inspiracje ze strony M[iędzyzakładowego] K[omitetu] Z[ałożycielskiego] NSZZ „Solidarność”,
- prowadzenie rozpoznania operacyjnego i przeciwdziałania przed oddziaływaniem na ruch chłopski elementów i sił antysocjalistycznych, wpływami byłych działaczy PSL i reakcyjnego kleru,
- podejmowanie różnorodnych działań operacyjnych i wspieranie instancji partyjnych oraz władz administracyjnych w eliminowaniu z tych związków osób wrogo ustosunkowanych do ustroju rolnego PRL, polityki partii i państwa na wsi oraz osób podejmujących działalność skierowaną przeciwko porządkowi i bezpieczeństwu publicznemu.

Kierownik Sekcji V „A” Wydz[iału] III „A” [SB KW MO w Bydgoszczy]
por. J[ózef] Kowalik

Źródło: AIPN By, 069/1361, Analiza i ocena stanu bezpieczeństwa na odcinku środowiska wiejskiego w województwie bydgoskim dotycząca Niezależnych Samorządnych Związków Zawodowych „Solidarność Chłopska”, 19 lutego 1981 r.

Nr 8

Uchwała I Ogólnopolskiego Zjazdu Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników „Solidarność Wiejska” uznająca obronę rolnictwa indywidualnego za główny cel Związku, Warszawa, 14 grudnia 1980 r.

Warszawa, dn. 14 XII 1980 r.
Aula Politechniki Warszawskiej

Uchwała I Ogólnopolskiego Zjazdu Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników „Solidarność Wiejska”.

Zjazd uznaje, że celem Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników „Solidarność Wiejska” jest obrona interesów rodzinnej gospodarki rolnej, a przez nią – walka o rozkwit rolnictwa w naszej ojczyźnie. Będziemy zabiegać o:

- obronę godności i praw rolnika i jego rodziny,
- zagwarantowanie indywidualnej własności ziemi oraz swobody jej sprzedaży i nabywania,

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

- upełnorolnienie gospodarki rodzinnej poprzez politykę kredytów i wszechstronnej pomocy tym, którzy chcą zwiększać swoje gospodarstwa,
 - zrównanie praw indywidualnej gospodarki rolnej z pozostałymi sektorami rolnictwa,
 - stworzenie warunków rozwoju działalności naszego związku zawodowego jako samorządu wiejskiego.
- Ze wszystkimi, którzy ten program realizują, współpracujemy i współpracować będziemy.

Za Komitet Założycielski Zjazdu Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego
Rolników „Solidarność Wiejska”
Prezes Związku Zdzisław Ostatek

Źródło: Tadeusz Sopol, *Niezależny ruch chłopski „Solidarność” w Polsce południowo-wschodniej w latach 1980–1989*, Przemysł 2000, s. 226.

Nr 9

List komitetów strajkowych w Rzeszowie i Ustrzykach Dolnych do prezesa Rady Ministrów wyjaśniający przyczyny strajku, Rzeszów–Ustrzyki Dolne, 20 stycznia 1981 r.

Rzeszów–Ustrzyki [Dolne], dn. 20 I 1981 r.

Pan Józef Pińkowski¹
Prezes Rady Ministrów PRL
Urząd Rady Ministrów
ul. Krakowskie Przedmieście [46/48]
[Warszawa]

List ten podyktowany jest umożliwieniem głębszego poznania motywów i celów rolników bieszczadzkich strajkujących w Ustrzykach D[olnych] od dnia 29 XII 1980 r. oraz uczestników strajku okupacyjnego w siedzibie byłej W[ojewódzkiej] R[ady] Z[wiązków] Z[awodowych] popierających strajk ustrzycki.

[...]

Formy działania ruchu związkowego w Bieszczadach są ściśle dostosowane do szczególnych warunków życia społeczno-gospodarczego w tym regionie. Współdziałanie wszystkich grup zawodowych jest spowodowane warunkami geograficznymi, brakiem wielkich zakładów przemysłowych, dużych skupisk ludzkich, wzajemnym przenikaniem się miasta i wsi.

Z tego względu Federacja Robotników, Rolników i Innych Grup Zawodowych zajmuje się całokształtem życia społeczno-gospodarczego.

[...]

Działalność federacji spotyka się z silnym oporem ze strony władz administracyjnych. Szczególnie represjonuje się działaczy ze środowiska wiejskiego, którzy wspólnie z robotnikami dążą do tworzenia samorządności w oparciu o N[iezależny] S[amorządny] Z[wiązek] Z[awodowy] „Solidarność” i N[iezależny] S[amorządny] Z[wiązek] Z[awodowy] R[olników] „Solidarność Wiejska”. Stosuje się wobec nich kary administracyjne, próbuje się zastraszyć groźbami. Dnia 12 I 1981 członkowie Komitetu Strajkowego (40 osób) pod presją naczelnika ob. Podkowskiego, wiceprokuratora Słabika oraz około 300 uzbrojonych, z psami na smyczach, gotowych do akcji funkcjonariuszy MO i SB zostali wyprowadzeni z U[rzędu] M[iasta] i G[miny Ustrzyki Dolne].

¹ Był premierem w okresie 5 IX 1980 – 11 II 1981 r.

Motywy działania władz w tym przypadku są jasne. Jest ono skierowane przeciw odnowie społecznej i gospodarczej. Konflikt rolników bieszczadzkich z władzami wiąże się przede wszystkim z tworzeniem i rozbudową terenów podległych Urzędowi Rady Ministrów. Ludność zamieszkująca tereny przyległe do ośrodków URM narażana jest stale na niemaskowane niczym bezprawne wysiedlenia. Jej pola uprawne są miejscem żeru dla zwierzyny przedostającej się z terenów łowieckich URM. Miejscowa władza wszystkie spory rozstrzyga na korzyść właścicieli terenów łowieckich w Bieszczadach. Głównym celem działania władz jest więc obrona uprzywilejowanych, tj. części aparatu państwowego korzystającego z usług rekreacyjnych na terenie URM.

Tereny te rozbudowano, usuwając ludność i wyłączając spod uprawy pola o obszarze kilkudziesięciu tysięcy ha! Są to były wsie: Arłamów, Trójca, Łodzianka, Grandziowa, Braniów, Trzcianiec oraz duży kompleks leśny – łącznie 60 tys. ha. Wszystko odgrodzone siatką o długości około 120 km!!!

Można też zapytać, co się stało z Funduszem Rozwoju Bieszczadów, powstałym na mocy uchwały Rady Ministrów nr 35/73. Wobec skandalicznego zaopatrzenia rolników w środki produkcji i inne, w szczególnym świetle przedstawia się gwałtowny rozwój na terenach zarządzanych przez URM w okresie 1973–1980 nowoczesnych inwestycji przeznaczonych dla hodowli bydła oraz luksusowo wyposażanych domków i pałacyków. Chodzi tu o Arłamów (gm. Ustrzyki Dolne), Muczne, Wołosate, Caryńskie (gm. Lutowiska). Tylko w okresie 1976–[19]80 wartość tych inwestycji przekracza miliard zł.

W ochronę stanu posiadania uprzywilejowanych grup aparatu władzy aktywnie włączają się służby wyspecjalizowane.

Konflikt w Bieszczadach, gdy zawiodły inne sposoby, musiał znaleźć ujście w strajku okupacyjnym UMiG w Ustrzykach D[olnych]. W ten sposób mieszkańcy Bieszczadów demonstrują swoją gotowość walki do końca w obronie swych praw, normalnego życia w poczuciu bezpieczeństwa i godności osobistej.

[...]

Komitet Strajkowy w Ustrzykach Dolnych
NSZZR „Solidarność Wiejska”
NSZZ „Solidarność”

Komitet Strajkowy w Rzeszowie
NSZZ „Solidarność”
NSZZR „Solidarność Wiejska”

Źródło: Tadeusz Sopol, *Niezależny ruch chłopski „Solidarność” w Polsce południowo-wschodniej w latach 1980–1989*, Przemyśl 2000, s. 227–228.

Nr 10

„Piszę te słowa powodowany troską o dalsze losy Ojczyzny”. List prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do I sekretarza KC PZPR Stanisława Kani, Warszawa, 6 lutego 1981 r.

Szanowny Panie Sekretarzu

Sytuacja polityczna i społeczna, jaka wytworzyła się w Kraju w ciągu ostatnich tygodni, sprawia, że piszę te słowa powodowany troską o dalsze losy Ojczyzny.

[...]

Jedna sprawa szczególnie leży mi na sercu – i chcę ją także położyć na serce Pana – jest to sprawa rolników indywidualnych, którzy żywią nasz Naród.

[...]

Rolnicy posiadają naturalne prawo do odrębnych, własnych zrzeszeń zawodowych, do brania udziału w życiu publicznym, do własnych zrzeszeń zawodowych na miarę potrzeb, niezależnie od istniejących już form zrzeszania – do zrzeszeń, z którymi wiązać będą wspólne zadania i nadzieje na przyszłość. Nikt nie przeczy, że istniejące formy zrzeszeń mają także swoje zasługi i tradycje, ale nie może to być argument, iż wszyscy mają z tych zrzeszeń korzystać, tym bardziej że budzą one niechęć u wielu na skutek złych doświadczeń.

[...]

Jeśli nowe zrzeszenia zawodowe rolników przyczynią się do rozładowania istniejących napięć w całym kraju, jeśli przyczynią się do intensyfikacji produkcji rolnej, jeśli przyczynią się do dowartościowania pracy rolnej, to dlaczego odmawiać rolnikom prawa – prawa naturalnego do zrzeszania się. Negatywne stanowisko władz państwowych wobec tych praw budzi podejrzenie o nieszczerą intencję polityczną w stosunku do wsi. Powstała sytuacja w Kraju nie ulegnie rozładowaniu. Chłopi są zdeterminowani dochodzić praw wszystkimi środkami. Kościół jest po ich stronie, choć wszystkich środków w dochodzeniu tych praw nie może aprobować. Bolesne już jest, że swój protest przeciw stanowisku władz muszą wyrażać w formie strajków i głódówki, jak to ma miejsce obecnie. Nie przynosi to sławy naszemu systemowi sprawowania władzy. Nie mogę się zgodzić z poglądem, że chodzi tu o jakąś grę polityczną. Nie można doświadczeń z przemysłu utożsamiać czy przenosić na wieś i rolnictwo.

W imię polskiej racji stanu bardzo proszę Pana Sekretarza o odwagę w podjęciu decyzji politycznych umożliwiających stworzenie prawnych ram powstania nowych zrzeszeń rolników. To właśnie pozwoli uniknąć upolitycznienia wsi i ukierunkować energię rolników na wypełnienie zadań stojących przed całym krajem.

Łączę wyrazy szacunku
Stefan kardynał Wyszyński

Źródło: Andrzej W. Kaczorowski, Tomasz Kozłowski, Jan Olaszek, „Solidarność” Rolników 1980–1989, Warszawa 2010, s. 247–249.

Nr 11

Generał Wojciech Jaruzelski o „Solidarności” rolniczej. Protokół nr 70 z posiedzenia Biura Politycznego KC PZPR, Warszawa, 7 lutego 1981 r.

[...]

Tow. Stanisław Kania – Należy się liczyć, że w najbliższym czasie nasili się demonstracja strajkowa na tle żądań politycznych:

- rejestracja „Solidarności” wiejskiej; nowym elementem w tej sprawie jest poparcie Episkopatu,
 - postulaty strajkujących studentów mają głównie polityczny charakter (fakultatywność języka rosyjskiego, zniesienie nauk ideologicznych, ograniczenie służby wojskowej),
 - kontrrewolucyjne naciski na prasę (zamiar ogłoszenia 13 lutego dniem bez prasy),
 - próba złamania uchwały R[ady] M[inistrów] w sprawie niepłacenia za nielegalne strajki (Jelenia Góra).
- Takie są linie niebezpieczeństwa. W tej sytuacji partia nie działa, nie przeciwstawia się tym przejawom anarchii, szantażu, a zajmuje się swymi wewnętrznymi sprawami, co obiektywnie sprzyja przeciwnikowi.

[...]

Tow. Tadeusz Grabski – [...] Niepokojącym nowym elementem jest list Wyszyńskiego, to trzeba brać pod uwagę. Czy w sytuacji eskalujących napięć uda nam się utrzymać stanowisko w sprawie „Solidarności”

wiejskiej, teraz kiedy zyskała poparcie Episkopatu? Od nas społeczeństwo wymaga dialogu, kompromisu, a sojusznicy oczekują stanowczości i położenia kresu temu, co się dzieje. Trzeba się liczyć, że konfrontacja polityczna czeka nas nie tylko z przeciwnikiem, ale również z dużą częścią społeczeństwa. Należy odpowiedzieć na pytanie, czy iść na narzuconą konfrontację w postaci strajku generalnego i wykazać dużą stanowczość, czy też odwlekać moment konfrontacji i na jak długo. Ekstrema dąży do określonych rozstrzygnięć.

[...]

Tow. Wojciech Jaruzelski – Sytuacja rozwija się niebezpiecznie. Nie można mieć złudzeń co do strategii przeciwnika, chodzi mu tylko o moment i miejsce uderzenia na władzę. Aktywność sił antysocjalistycznych wzmacnia się, bo do czasu XXVI Zjazdu K[omunistycznej] P[artii] Z[wiązku] R[adzieckiego] chcą uzyskać możliwie najwięcej. Nowa administracja USA może być zainteresowana zaostrzeniem sytuacji w Polsce w kontekście jej stosunków z ZSRR.

[...]

Brak jest dostatecznego rozpoznania stanu faktycznego, prognoz rozwoju i topografii „Solidarności” wiejskiej oraz kółek rolniczych. Wyszyński, uznając „Solidarność” wiejską, stworzył fakt polityczny. Trzeba się zastanowić, jak temu przeciwdziałać, nie tylko metodą Rejtana. W rozmowie z Wyszyńskim trzeba powiedzieć, że jesteśmy zaskoczeni, bo stanowisko wyrażone przez bp. Dąbrowskiego pozwalało liczyć na zrozumienie Kościoła w tej sprawie. Proponuję rozważyć celowość wystąpienia z propozycją o zawieszenie sprawy rejestracji „Solidarności” wiejskiej na rok, a czas ten wykorzystać na zdobycie zrozumienia dla naszych racji. Motywacja – obecnie napięta sytuacja i działalność „Solidarności” – nie pozwalają na konstruktywny stosunek do „Solidarności” wiejskiej.

[...]

Tow. Roman Ney – [...] W sprawie „Solidarności” wiejskiej panuje w tych kręgach [intelektualnych – przyp. red.] przekonanie, że władza ustąpi, bo ruch ma szeroki zasięg i poparcie Kościoła. W tym kontekście rozmówcy podkreślali, że u źródeł wypaczeń na wsi leży administracyjny podział kraju, wyposażenie naczelników-nominantów w szerokie uprawnienia, które spowodowały korupcję i arogancję wobec chłopów.

[...]

Źródło: PZPR a „Solidarność” 1980–1981. Tajne dokumenty Biura Politycznego, wstęp T. Kozłowski, Warszawa 2013, s. 424–431.

Nr 12

„Uznać chłopskie rolnictwo za trwały i równoprawny element naszej gospodarki narodowej”. Protokół porozumienia między komisją rządową a komitetem strajkowym w Rzeszowie, 18 lutego 1981 r.

Rzeszów, dnia 18 lutego 1981 r.

W dniach 1–6, 16–18 lutego 1981 r. odbyły się w siedzibie b[yłej] WRZZ w Rzeszowie rozmowy pomiędzy Komisją Rządową a Komitetem Strajkowym działającym w imieniu Ogólnopolskiego Komitetu Założycielskiego Związku Zawodowego Rolników Indywidualnych oraz Międzyzakładowego Komitetu Założycielskiego NSZZ „Solidarność” w Rzeszowie przy udziale przedstawicieli Krajowej Komisji Porozumiewawczej NSZZ „Solidarność”.

W wyniku rozmów, których przedmiotem były postulaty Komitetu Strajkowego, przyjęto następujące ustalenia:

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

Dział I. Gospodarka ziemią

Oдноśnie [do] postulatów w zakresie gospodarki ziemią ustalono, co następuje:

1. Uznaje się za celowe ustawowe wzmocnienie gwarancji nienaruszalności chłopskiej własności, zwłaszcza ziemi oraz prawa do jej dziedziczenia, a także uznanie chłopskiego rolnictwa za trwały i równoprawny element naszej gospodarki narodowej. Powyższa zasada będzie konsekwentnie realizowana w ustawodawstwie i praktyce.

2. W terminie do 31 grudnia 1981 r. Rząd wystąpi z projektem nowelizacji przepisów dotyczących obrotu ziemią, uwzględniając następujące zasady:

a) zniesienie zakazu zbywania nieruchomości rolnej,

b) zniesienie dotychczasowych norm maksymalnych z zachowaniem norm ustrojowych określonych w dekreście o reformie rolnej,

c) uproszczenie przepisów ograniczających podział gospodarstw rolnych,

d) zniesienie zbędnych barier formalnych uniemożliwiających nabycie na własność nieruchomości rolnych przez osoby związane pracą z rolnictwem, a także osoby zamierzające podjąć pracę w gospodarstwie i dające gwarancję jego należytego prowadzenia.

3. W terminie do 31 grudnia 1981 r. Rząd wniesie do Sejmu projekt ustawy o scalaniu gruntów skonsultowany z przedstawicielami rolników. Ustawa ta zniesie instytucję wymiany gruntów na rzecz jednostek gospodarki uspołecznionej. Rząd zaleci terenowym organom administracji państwowej niestosowanie do tego czasu takich wymian.

4. Decyzje w przedmiocie rozdysponowania gruntów Państwowego Funduszu Ziemi będą podejmowane przy udziale przedstawicielstwa rolników.

5. Począwszy od dnia 1 lipca 1981 r., dotacje i kredyty na zagospodarowanie ziemi będą przyznawane na jednakowych zasadach wszystkim sektorom rolnictwa.

[...]

9. We wszystkich przypadkach bezprawnego lub rażąco krzywdzącego przejęcia na rzecz gospodarki uspołecznionej nieruchomości wchodzących w skład indywidualnego gospodarstwa rolnego należy na wniosek zainteresowanej osoby dokonać zwrotu tej nieruchomości, a gdy to jest niemożliwe – dokonać rekompensaty w formie nieruchomości zamiennej lub odszkodowania pieniężnego. Wnioski w tych sprawach należy składać do wojewody w terminie do dnia 31 grudnia 1981 r.

[...]

11. Do dnia 31 marca 1982 r. Rząd wniesie do Sejmu projekt nowelizacji ustawy o wywłaszczeniu nieruchomości, który uwzględnić będzie szczególną ochronę gruntów ornych oraz ustanowi zakaz wywłaszczania na cele produkcji rolnej.

12. Przy najbliższej nowelizacji ustawy (patrz poz. IV/1) Rząd zaproponuje zmianę przepisów o przejmowaniu gospodarstw rolnych z urzędu za rentę, precyzując kryteria przejęcia oraz zapewniając udział przedstawiciela rolników w postępowaniu dotyczącym tych spraw.

Dział II. Inwestycje rolnicze i zaopatrzenie rolnictwa

Oдноśnie [do] postulatów dotyczących inwestycji rolniczych i zaopatrzenia rolnictwa ustalono, co następuje:

[...]

2. W terminie do dnia 30 czerwca 1981 r. zostanie opracowany przy współudziale przedstawicielstwa rolników i ekspertów rządowy program zaopatrzenia rolnictwa w środki produkcji, w szczególności

w maszyny rolnicze, części zamienne do nich i materiały budowlane. Program ten przewidywać będzie lepsze dostosowanie produkcji maszyn rolniczych do potrzeb gospodarstw rodzinnych (w tym ogrodniczych położonych na terenach górskich). W szczególności w programie tym uwzględni się wzrost dostaw ciągników dla rolników indywidualnych.

[...]

4. W terminie do dnia 30 czerwca 1981 r. po zasięgnięciu opinii przedstawicieli rolników zostaną zweryfikowane – w oparciu o rzeczywiste koszty wytwarzania – ceny maszyn rolniczych. Nowe ceny na maszyny rolnicze wprowadzi się nie później niż do dnia 1 stycznia 1982 r. W terminie do dnia 31 stycznia 1981 r. zostanie przeanalizowany obowiązujący system obrotu częściami zamiennymi i wprowadzi się w życie wnioski wynikające z tej analizy.

5. W celu pełnego zaopatrzenia rolnictwa indywidualnego w proste narzędzia rolnicze (widły, grabie, lemiesz, łańcuchy itp.) będzie się sukcesywnie zwiększać ich produkcję i dostawy.

[...]

7. Do dnia 31 grudnia 1981 r. zostaną wydane przepisy zrównujące rolnictwo indywidualne z innymi sektorami gospodarki rolnej w zakresie dostępności i zasad korzystania z kredytów. W tym samym terminie opracuje się dla wszystkich sektorów rolnictwa system ulg podatkowych i kredytowych z tytułu inwestycji.

8. Do dnia 30 czerwca 1981 r. zostaną wprowadzone przepisy przywracające przedpłaty na ciągniki rolnicze i środki transportu.

[...]

10. Począwszy od roku 1982, obowiązywać będzie kierunkowa zasada, że środki produkcji rolnej przydziela się poszczególnym sektorom rolnictwa proporcjonalnie do obszaru zajmowanych przez nie użytków rolnych. Stosowanie tej zasady nie może prowadzić do spadku wartości majątku trwałego (budynki gospodarcze i sprzęt rolniczy) w jednostkach gospodarki uspołecznionej.

[...]

18. Do 30 czerwca 1981 r. zostanie znacznie ograniczona liczba punktów sprzedaży napojów alkoholowych na wsi oraz zostaną zlikwidowane bodźce zachęcające personel do ich sprzedaży. Jednocześnie organy administracji i organy ścigania będą energiczniej egzekwować przepisy przeciwalkoholowe.

[...]

Dział III. Ceny produktów rolnych, skup i kontraktacja

Odnośnie [do] postulatów dotyczących cen produktów rolnych, cen skupu i kontraktacji ustalono, co następuje:

1. Rząd opracuje do 31 grudnia 1981 r. zasadniczą reformę systemu cen przez podwyższenie cen skupu produktów rolnych, względnie obniżenie cen środków produkcji i innych kosztów produkcji rolnej. Reforma ta będzie przygotowana przy udziale przedstawicielstwa rolników, związków zawodowych pracowniczych oraz ekspertów. Będzie ona przewidywać, że ceny i koszty, o których mowa powyżej, będą systematycznie weryfikowane celem zapewnienia rentowności indywidualnych gospodarstw rolnych.

[...]

Dział IV. Sprawy socjalne wsi

Odnośnie [do] postulatów dotyczących spraw socjalnych wsi ustalono, co następuje:

1. W terminie do dnia 31 grudnia 1981 r. Rząd wniesie do Sejmu projekt nowelizacji ustawy z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin.

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

Podstawowym założeniem tej nowelizacji będzie dążenie do pełnego zrównania rolników indywidualnych w prawach socjalnych z innymi grupami społeczno-zawodowymi, dotyczy to w szczególności zasiłków rodzinnych. Projekt ustawy opracowany będzie przy udziale przedstawicielstwa rolników i ekspertów oraz uwzględni możliwie w jak najszerszym zakresie postulaty rolników. W szczególności przy opracowaniu tego projektu zostaną wzięte pod uwagę postulaty zawarte w załączniku do niniejszego porozumienia.

[...]

Dział V. Administracja gmin

Odnośnie [do] postulatów dotyczących administracji gmin ustalono, co następuje:

1. Na żądanie społeczności gminy przeprowadzać się będzie korekty sieci gmin.

[...]

3. Zgodnie z zasadą samorządności Gminnych Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” naczelnicy gmin nie będą ingerować w sprawy tych spółdzielni.

4. Rząd wystąpi do Rady Państwa z wnioskiem, aby w opracowanym przez komisję Rady Państwa projekcie nowej ustawy o radach narodowych zamieszczono przepis przewidujący między innymi wybieralność naczelników przez gminne rady narodowe przy możliwości wybierania ich w głosowaniu tajnym – stosownie do postanowienia danej rady, spośród kandydatów zgłaszanych przez radnych. Z podobnym wnioskiem rząd wystąpi odnośnie [do] zniesienia przepisów uprawniającego prezydium gminnych rad narodowych do zatwierdzania wyborów sołtysów.

Dział VI. Szkolnictwo i religia

Odnośnie [do] postulatów dotyczących szkolnictwa i religii ustalono, co następuje:

[...]

3. Celem możliwie pełnej prezentacji prawdy historycznej w nauczaniu historii Ministerstwo Oświaty i Wychowania wprowadzi od roku szkolnego 1981/[19]82 materiały źródłowe do nauczania historii jako obowiązujące uzupełnienie istniejących podręczników. Od roku szkolnego 1982/[19]83 wprowadzane będą sukcesywnie nowe podręczniki.

4. Organy administracji państwowej będą udzielać zezwoleń na budowę obiektów sakralnych, kierując się potrzebami wiernych. Całokształt spraw związanych z budownictwem sakralnym ustali Komisja Wspólna Przedstawicieli Rządu i Episkopatu.

[...]

Dział VII. Gwarancje prawne

Ustalono, co następuje:

1. W celu zagwarantowania bezpieczeństwa uczestnikom akcji protestacyjnej prowadzonej w siedzibie b[yłej] W[ojewódzkiej] R[ady] Z[wiązków] Z[awodowych] w Rzeszowie – Komisja Rządowa stwierdza, że wobec rolników działających w imieniu Ogólnopolskiego Komitetu Założycielskiego Związku Zawodowego Rolników Indywidualnych oraz osób wspomagających i ich rodzin nie zostaną wyciągnięte ani w czasie trwania akcji, ani po jej zakończeniu żadne konsekwencje natury prawnokarnej, administracyjnej lub innej oraz nie będą stosowane jakiegokolwiek szykany z tytułu prowadzonej przez nich akcji protestacyjnej.

2. Dotyczy to także pracowników należących do NSZZ „Solidarność”, a przebywających w czasie akcji protestacyjnej w siedzibie b[yłej] WRZZ w Rzeszowie.

[...]

4. Powyższe ustalenia dotyczą także osób biorących udział w akcji protestacyjnej, ich rodzin oraz osób wspomagających i ich rodzin na terenie Urzędu Miasta i Gminy w Ustrzykach Dolnych, a następnie w lokalu NSZZ „Solidarność”.

Dział VIII. Ustalenia końcowe

1. Ilekroć jest mowa o przedstawicielstwie rolników, rozumie się przez to wszystkie legalnie działające – zarówno aktualnie, jak i w przyszłości – organizacje rolników indywidualnych.

[...]

3. Strony przyjęły z zadowoleniem do wiadomości podpisanie porozumienia w sprawie podziału majątku byłej WRZZ w Rzeszowie.

4. Integralną częścią niniejszego porozumienia jest porozumienie zawarte między Komisją Rządową a Komitetem Strajkowym w Ustrzykach Dolnych.

5. Tekst niniejszego porozumienia zostanie podany do publicznej wiadomości w całości, między innymi za pośrednictwem prasy, radia i telewizji.

[...]

6. Akcja protestacyjna w siedzibie byłej WRZZ w Rzeszowie zostaje zakończona z chwilą wejścia w życie niniejszego porozumienia.

[...]

Źródło: Protokół porozumienia kończącego strajki rzeszowsko-ustrzyckie, <http://www.solidarnosc.rzeszow.org.pl>, dostęp 21 II 2019 r.

WYKAZ SKRÓTÓW

AIPN By	- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Gdańsku Delegatura w Bydgoszczy
GS	- Gminna Spółdzielnia
IPA	- Independent Polish Agency
KE	- kwestionariusz ewidencyjny
KOR	- Komitet Obrony Robotników
KS MO	- Komenda Stołeczna Milicji Obywatelskiej
KW MO	- Komenda Wojewódzka Milicji Obywatelskiej
KZRKiOR	- Krajowy Związek Rolników, Kółek i Organizacji Rolniczych
LO	- liceum ogólnokształcące
MO	- Milicja Obywatelska
NAC	- Narodowe Archiwum Cyfrowe
NSZZ	- Niezależny Samorządny Związek Zawodowy
NSZZR	- Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Rolników
NSZZ RI	- Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Rolników Indywidualnych
PGR	- Państwowe Gospodarstwo Rolne
POM	- Państwowy Ośrodek Maszynowy
PSL	- Polskie Stronnictwo Ludowe
PZPR	- Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
ROPCiO	- Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela
SB	- Służba Bezpieczeństwa
SGGW	- Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
SKR	- Spółdzielnie Kółek Rolniczych
SOR	- sprawa operacyjnego rozpracowania
SOS	- sprawa operacyjnego sprawdzenia
SUSW	- Stołeczny Urząd Spraw Wewnętrznych
SZPR	- Samorządny Związek Producentów Rolnych
TW	- tajny współpracownik
UB	- Urząd Bezpieczeństwa
UMiG	- Urząd Miasta i Gminy
URM	- Urząd Rady Ministrów
USA	- United States of America (Stany Zjednoczone Ameryki)
UW	- Uniwersytet Warszawski
WRZZ	- Wojewódzka Rada Związków Zawodowych
WZKR	- Wojewódzki Zarząd Kółek Rolniczych
ZMW RP „Wici”	- Związek Młodzieży Wiejskiej Rzeczypospolitej Polskiej „Wici”
ZOMO	- Zmotoryzowane Odwoły Milicji Obywatelskiej
ZSL	- Zjednoczone Stronnictwo Ludowe
ZSRR	- Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich
ZZ	- związek zawodowy